Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 208 (9890) 1975 чылдың сентябрь 4, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 көп.

ЧАА ДҮЖҮТТҮҢ ТАРААЗЫ

«Кызыл тараачын» совхозтуң төп шаңында чаа дүжүттүң баштайгы чүс-чүс тонна тараазы урдунган. Ол ажыл-агыйның шөлдеринде ажаап алышкынны бедик темп-биле чорудуп турар. 8000 га тараадан баштайгы дөрт хүнде 100 ганың тараазын кезип бастырган.

ЧУРУКТА: чаа дүжүттүң тараазын Төрээн чурттуң шыгжамырынче чорудары-биле машинада уруп турары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

1975: БЕШ ЧЫЛДЫҢ ДООЗУКЧУ ЧЫЛЫ

КӨДЭЭ ИШЧИЛЕРНИҢ УЛУГ СОРУЛГАЛАРЫ

В. Н. ФИЛИППОВ,
СЭКП обкомунуң ийиги секретары

СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур дээш чарыш бөгүн чуртта калбарган. Миллион-миллион совет кижилер күш-ажылчы шалыпчы ээлчегде турупкан, чаа хүлээлгелерни ап, көстүп көрбээн рекордтарны тургузуп турар. Ол болза партияның болгаш чоннуң эрге-ажыктарының чаңгыс эптиинниң тодаргай бадыткалы болур.

Бистиң Тываның ажыл-ишчилери ол кайгамчыктыг патриоттуг шимчээшкинниң хажызынга туруп шыдавас. Боттарывыстың планнарывысты болгаш хүлээлгелеривисти күүседир төлээде ам-даа хөй чүүлдерни кылыр апаарывысты ажыы-биле чугаалаар херек. Ылаңгыя көдээ ажыл-агыйда онза берге байдалдар тургустунган. Бир талазында, сөөлгү ийи чыл кончуг берге, каан болган, өске талазында, шөлдерниң, фермаларның, колхозтарның болгаш совхозтарның бүгү-ле бар болдунар аргаларын бүрүн ажыглап шыдаваан бис.

Бодап көрүнер даан, бир демей байдалдарга тургаш-ла «Кызыл тараачын» совхоз тараа болгаш сүт садарының беш чыл планын чедиишкинниг күүсеткен-дир. Мурнуку чылдарга бодаарга сүткүр малының продуктулуунуң деңнели бедик болгач ужуруңда, ол ажыл-агый бо чылдың чеди айларының дургузунда саалда талазы-биле көргүзүглерин чүгле кудулатпаан эвес, а харын-даа ону көвүдеткен 1974 чылда малдың немелде деңзизи чемгерилге хүнүнге онааштыр алырга 346 грамм турганындан бо чылын 386 грамм чедир көвүдээн. Ол түңнелдерни канчап чедип алганыл дээрзин эрткен кыжын ол ажыл-агыйга чорудткан семинардан дыка хөй ажыл-агыйларның удуртукчулары көрген болгай. Аңаа чемни болбаазырадырынга эң-не бөдүүн агрегаттарны ажыглап, чемгерилгениң үре-түңнелдиин бедилдер янзы-бүрү немелделерни чем рационунга холуп турган.

«Сукпак» совхоз мыйыстыг бода малды семиртип азыраарынга хыыргылышты ажыглааш, бедик немелде деңзиин чедип алган. Чүгле бо чылдың бирги чартыында безин ортумак дириг деңзизи 343 кг 2163 баш мыйыстыг бода малды ол совхоз эът комбинадынче чорутткан. Ынчаарга ол малдың 97 хуузун эң эки деңгилгелиг деп үнелээшкин-биле хүлээп алган.

1974-75 чылдарның кыжынында «Революцияның чалбыжы» совхозтуң малчыннары Хакас областың дуржулгазын ажыглавышаан, эки шынарлыг чемнер холуксаазын белеткеп турар апарган. Аңаа бүгү-ле бөдүүн чемнерни хээндектээш, хоолулуг кылдыр холуп берип турган. Малдың чемин бүрүнү-биле чиирин оон-биле чедип алган. Ол ажылдың түңнелинде совхоз хой бүрүзүнден 3,5 кг дүк кыргып алырының орнунга 4,2 кг дүктү алган, төрүүр чүс хойга онааштыр 96 хураганны менди доруктурган.

Мөңгүн-Тайга, Эрзин, Өвүр, Тес-Хем районнарның ажыл-агыйларынга 1975 чылда чаш мал алыры көвүдээн болгаш төрүүр чүс хойга онааштыр ол-ла дараалашкаа-биле 91, 89, 85, 82 хураган алдынган.

Ынчаарга ол-ла үеде дыка хөй колхозтарга болгаш совхозтарга мал чемин чедишпес чорук мал ажылының барык-ла бүгү продуктуларын бүдүрериниң кудулаарын болдурган.

Республикада ниитизи-биле бо чылдың чеди айларында эът бүдүрери 1974 чылдың ол үезинге деңнээрге 25 хуу, сүт садары 8,6 хуу кудулаан. Мыйыстыг бода малдың өлүп хораары дыка көвүдээн.

Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Өвүр, Улуг-Хем районнар сүт болгаш эът бүдүреринге улуг хожудаашкыннарны болдурган.

Малдың чаш төлүн ажаап ап турарының чавыс деңнелиниинден хой ажылың улам ыңай хөгжүдер сорулгаларны шиитпирлээринге шыңгыы бергелер тургустунган. Чижээ, Таңды районнуң ажыл-агыйларынга төрүүр чүс хойдан 69, Бии-Хемниң—61, Улуг-Хем районнуң—64 хураган алдынган.

Бо чорук республикага ниитизи-биле бистиң планнарывысты болгаш хүлээлгелеривисти күүседиринге бергелерни болдурган. Оон туржук чамдык ажыл-агыйларга малдың баш санын улам ыңай өстүрери бергедээшкинге таваржып турар.

Бо чылды мал ажылынга чедишкинниг доозарынга мал чеми, чылыг кажаа-хораа болгаш малга чемин бээриниң мурнунда болбаазырадыры эргежок чугула дээрзин эрткен берге чылдың дуржулгазы көргүскен.

Бо чылдың чайы база дүжүт-биле өөртпээн. Ийи чыл улаштыр үнүштерниң өзүп үнер үезинде чаашкын эвээш болган. Черле ынчаш чурттуң өске-даа областарында агаар-бойдустуң байдалы көдээ ажыл-агыйга таарымча чок болган. Баш удур санап көргениниң ёзугаар алырга мал чеминге херегрлээр тараа чурт иштинге чедишпестеп турар. Бо чылын күрүнеден комбикорм алыр деп идегел-биле олуруп болбас бис.

Мал чеминиң белеткелин бүгү талалыг көвүдедири, кыштаглаашкынны чедишкинниг эрттирери болза малдың баш санын бүрүн камгалап алырының, мал ажылын хөгжүдеринге хожудаашкыннарны болдурбазының, а ол ышкаш 1976 чылда эът, сүт болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларын бүдүреринге болгаш күрүнеге садарының чогуур деңнелинге кудулаашкынны болдурбазының эң чугула чүүлү болур деп, СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бодунуң доктаалында айыткан.

Ол бергелерни ханызы-биле медерел билбишаан, республиканың хөй-хөй партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары бо хүннерде арбын мал чемин белеткеп алыр, мал кажааларын кышка эки белеткээр дээш бүгү-ле чүүлдү кылып турар.

Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Бии-Хем болгаш Кызыл районнарның сигенчилери сиген белеткелин багай эвес чорудуп турар. «Күш-ажылдың хостуу», «Шамбалыг», «Кызыл тараачын», «Саян» совхозтар, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйлар планнарын күүседипкен ийикпе, күүседириниң кырында келген.

Ынчалза-даа кыштаглаашкынны эки эрттиреринге ажыл-агыйларның хөй кезииниң белеткеп алган мал чеми ыракта четпес. Мал чеминиң курлавырлап белеткээриниң темпизи элээн кудулап турары сөөлгү үеде илерээп турар. Ховулардан өөреникчилерниң чорутканы, техниканың чамдыызын тараа ажаап алышкынынче чардыктырганы, мал чеми белеткээр хөй-хөй бригадаларның болгаш звеноларның санын кызырганы билдингир. Ынчалза-даа малга чем белеткекчилериниң санын ажылдан хостуг чурттакчы чоннуң, дүжүт ажаалдазынче чорутткан студентилерниң болгаш өөреникчилерниң күжү-биле четчелээр херек.

Мал чеминиң курлавырын арбыдадырынче сөөлгү үеде элээн хөй колхозтарның болгаш совхозтарның кичээнгейин кошкатканын хыналда көргүскен. Республиканың хоорайларындан база суурларындан мал чеминиң белеткелинче үнүп турар кижилерниң саны эвээжээн. Дыка хөй бүдүрүлге коллективтери, албан организация черлери онаашкан планын күүседипкеш, ол ажылдан шуут хоорулган.

Ынчаарга белеткезе чогуур 134 муң тонна сигенниң чүгле 59 муң тонназы, 15 муң тонна будук-бүрүнүң чүгле 7 муң тонназы кылдынган боор турар. Элээн хөй ажыл-агыйлар, харын-даа бүдүн районнар чем белеткелинге дешпилгелиг аргаларны ажыглавайн турар. 16,8 муң тонна сенажтан бо хүннерге чедир 679 тоннаны белеткээни кончуг четпес. Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем болгаш оон-даа өске чамдык районнар бо ажылче кирбээн. Сиген далганы белеткээриниң планы чүгле чартык хуу күүсеттинген. Бо ажылды Таңды районнуң ажыл-агыйлары, ылаңгыя дуржулга станциязы өскелерден эки чорудуп турар.

Партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарының, профэвилел болгаш комсомол организацияларының мал чеминиң белеткелинче бүгү ажылчы чоннарны кошкак мобилизастааның дорт чугаалаар херек. Сиген белеткелинде чамдык бригадаларның, звеноларның аразында социалистиг чарыштың түңнелдерин чогуур үезинде үндүрбес чоруктар бар, сигенчилерниң культурлуг болгаш амыдырал хандырылгазында четпестер база-ла эвээш эвес.

Өвүр, Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик районнарның сигенчи бригадаларында көскү агитация эки тургустунган. Сигенчилерниң ажыл планын, кылган ажылының түңнелдерин көргүскен плакаттар, лозунгулар, бюллетеньнер көскү черлерде астынган, хову турлагларында радиоприемниктер бар. Чаа солуннарны, журналдарны доктаамал эккеп турар. Агитбригадалар сигенчилерге оюн, концертти доктаамал көргүзүп турар. Ынчаарга Тес-Хем шынаазында ажылдап турар сигенчи бригадаларда байдал ындыг эвес. «Тес-Хем» совхозтуң Сарыг-Талда ажылдап турар сигенчилерниң аразында социалистиг чарыштың түңнелин август 10-дан 16-га чедир түңнеп үндүрбээн

(Уланчызы 3-кү арында).

КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАРНЫҢ ТУГУ

«ШЫН» СОЛУННУҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН

бөгүн Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң сигенчилеринге алдар болдуруп көдүрген. Совхоз 2807 тонна сиген белеткээр планын сентябрь 1-де 2846 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. Ол ажыл-агыйның сигенчи үш звенозу ниитиниң малынга ам-даа 800 тонна сигенни немей белеткээрин хүлээнгеш, ажылдың темпизин кудулатпайн турар.

Мал чеми белеткээриниң мурнакчыларынга деңнежиңер!

СИГЕНЧИ БРИГАДА

Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң конторазынга хүнге дадыккан хүрең арын-шырайлыг аныяк оол эртежик чедип келгеш, сөөлгү хүннерде кылдынган ажылды түңнеп, совхозта ажылчын комитеттиң даргазы, сураглыг механизатор Кара-оол Сандакович Чавыдак-биле чугаалажып олур. Ол аныяк кижи совхозта комсомол комитединиң кежигүнү, үш дугаар сигенчи бригаданың бригадири Олег Шойданович Карасал-дыр. Олег Шойданович база — эрес-кежээ, ады үнген, хөй-хөй аныяктарны ажыл-ишке өөредип, кижизиткен дагдыныкчы эш Чавыдактың өөреникчизи чүве-дир.

— Бистиң сигенчи бригадавыс совхозтуң сигенчилериниң ортузунда социалистиг чарышка бо чайын үргүлчү-ле тиилекчи болуп келди. Мал чеми белеткээр планывыс 120 тонна. Ону август 31-ге чедир ажыр күүседиптер бис деп аазап каар бо-ла ийин—деп, бригадир Олег Карасал бүзүрелдиг чугаалады. Оон сөстерин ажыл-херек бадыткап турар. Бригада августуң 25-те 111 тонна мал чемин белеткеп апкан турган.

Бригадада Даш-оол Күжүгет, Николай Күжүгет, Тывыкы Сат олар эң-не кызымаккай ажылдап турарлар. А сөөлгү беш хонукта кукуруза кестирикчизи Николай Күжүгет тергиидеп, шилчиир вымпел болгаш акша шаңналын алган.

— Аныяктарның ажыл-иште чедиишкиннери СЭКП Төп комитединиң «Партияның XXV съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш дугайында» доктаалын бистиң совхозтуң комсомолчуларының, аныяктарының изин-биле деткип, хүлээп алганының бир чижээ ол—деп, совхозта комсомол организациязының секретары Маны Долаан бадыткаан.

О. ДЕЛГЕР-ООЛ.

УЛУГ ЧЫЫШКА УТКУШТУР

Чөөн-Хемчикте «Большевик» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы Сарыг-Сигеп деп көктүг-шыктыг черге чайлаглааш, чоокта чаа совхоз төвүнде турум черинче көжүп келген. Ук ферма ам ногаан арга-ыяш-биле хээлиленген, кырыштыг чараш шыкта турар. Ында бир аай хевир-биле туттунган чаа-чаа бажыңнар, делгем кажаалар, огородтарда чаагай үнген картофель, ногаа суурда амыдыралдың магалыг сайзыралын көргүзүп турар.

А ферманың эргелекчизи Күдер-оол Дамдынович Иргиттиң бажыңынга кире бээрге, мында чаа шкаф-гарнитур, газ плитазы, ханада хевистер база-ла ажыл-ишчи кижиниң чедимчелиг амыдыралын херечилээр.

Ферма эргелекчизи-биле ынчан ажыл-иш дугайында чугаалажы бердивис.

— Сүт садарының чартык чылда планын 157 хуу, бүдүрерин — 102 хуу күүсеттивис. Ынчаарга 65 тонна сиген белеткээр планывысты амгы үеде 85 хуу чедир күүседип алдывыс, сиген белеткелин ам-даа уламчылаар бис — деп, коммунист Иргит чугаалады.

Фермада он ийи коммунист улуг күш болуп, аныяк өскенни ажыл-херекче углап-баштап келгеннер. Социалистиг чарыштың бүдүрүлгеге ажык-дузалыын, дээштиин чедип алыры-биле партия бөлүү база-ла тодаргай хемчеглерни ап чорутканы ажылда чедиишкинниң бир үндезини ол болган. Чарышты 15 хонгаш-ла түңнеп, мурнакчыларны шаңнап-мактап, чыдып каап турарлар-биле шыңгыы чугаалажып, арга-сүмени кадып турар. Ажыл-херекке төлептиг улуг хуузун киириштирип, чедиишкинниг ажылдаан мурнакчыларга Кара-Сал Таан, Анай Иргит, Анай Моңгуш, Кара-Сал Кошкар-оол, Доңгак Чылбак-оол олар хамааржыр.

— Бистиң коллектививис комсомолчу-аныяктар фермазы деп атты эдилеп турар. Маңаа комсомолчу-аныяктарны моон соңгаар-даа хүлээп ап, ажыл-ишке өөредип, өстүрер сорулгалыг бис — деп, Күдер-оол Дамдынович түңнеп чугаалады.

Чоокта чаа СЭКП Төп Комитединиң «СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш дугайында» доктаалын танышкаш, ферманың ажыл-ишчилери бедиткен хүлээлгелерни алган. Ферманың коллективи чыл төнчүзүнге чедир 420 тонна сүттү бүдүрүп, 340 тонна сүттү күрүнеге садарын хүлээнген. Малга быжыг чем-суурну тургузуп, кыштаглаашкынга ыяк белеткенип, 5 тонна мал чемин пландан ажыр белеткээрин база дугурушканнар.

Д. ОЮН.

Дүжүт ажаалдазы

АЖЫЛ ХАЙНЫЫШКЫННЫГ

Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» совхозта бо хүннерде дүжүт ажаалдазының фронтузу улам калбарып турар. Механизаторлар тоску беш чылдың доозукчу чылында 5500 га черниң тараа культураларын чидириг чок ажаап алыр ужурлуг. Ам совхозтуң тараа шөлдеринде 17 комбайн ажаалданы чорудуп турар. СЭКП-ниң XXV съездизинге төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарыш дүжүт ажаап алышкынының баштайгы хүннеринде-ле механизаторлар ортузунга калбарган. Чарыштың түңнелин чеди хонуктап үндүрүп турар.

Сентябрьның 2-ге чедир совхозтуң механизаторлары 1911 га черниң тараазын чидириг чок ажаап алган, 536 тонна тарааны шаңда эккеп урган болгаш арыглап, кургадып турар.

Чарыштың сөөлгү чеди хонукта түңнелин совхоз дирекциязы, партком болгаш ажылчын комитеди үндүрген. Аныяк комбайнер Седип Дарый-оол неделя дургузунда 73 га черниң тараазын ажаап алыр тургаш 77 ганың тараазын бастырып, чарышка тиилекчи болган. Доржу Маадыр-оол 75, Виктор Чалбаа 73 ганың тараазын ажаагаш, ийиги, үшкү черни ээлээннер.

Ажааган шөлдерниң саванын мал чеми кылдыр ажыглаары-биле удур-ла тырып боодалдап, кыштагларже сөөртүп чорудуп турар. Саван тырып боодалдаарынга ийи пресстиг тускай звенону тургускан. Ол звено 70 тонна саванны тырып боодалдаан.

Совхоз келир чылдың дүжүдүнге үрезин уруп алырынче база-ла улуг кичээнгейни салып турар. 93 тонна чаагай кызыл-тасты арыглап кургаткаш, үрезин кылдыр урган.

Механизаторлар дүжүт ажаалдазын сентябрь 30-ге чедир бүрүн доозар дээш шудургу ажылдап турарлар.

Б. ДАПЫК,
совхозта партком секретары.

ХОВУЛАРДАН ШАҢНАРЖЕ

Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунда тараажыларның ажыл-ижи бо хүннерге улам хайныгып турар. Тарааның үнгени ындыг эки эвес-даа болза, сыпка тараа кагбас дээш механизаторлар бедиткен хүлээлгелерни алган.

Комбайнерлер Н. Морозов 300 тонна, Д. Даваа 300 тонна, С. Оюн 200 тонна тарааны бастырарын хүлээнгеннер. Ажаап алышкынның баштайгы беш хонуунуң түңнелинде Н. Морозов, С. Оюн олар тус-тузунда 34 болгаш 31 тоннаны бастырып, шилчиир Кызыл тукту болгаш акша шаңналын алганнар.

Бо хүннерде колхозта 300 ажыг ганың тараазы кестинген, 660 тоннаны шыгжамырже урган. Ховуларда саванны бөлери-биле тускай звено ажылдап турар. Колхозтуң хову-шөлдеринде дүжүт ажаалдазын мал чеминиң белеткели-биле бир деңге чорудуп, ажылдың бедик темпизи дээш чарыш калбарган.

Т. САЛЧАК,
«Тиилелге» колхозта партия организациязының секретары.

А. Н. КОСЫГИН МОСКВАЖЕ ЭЭП КЕЛГЕН

Финляндия Республиканың Президентизи Урхо Калева Кекконен-биле ужуражыр дээш Светогорскиге чораан, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин Москваже ээп келген.

(СЭТА).

Төөгүлүг тиилелгениң 30 чылынга тураскааткан

Милитарисчи Японияны тиилээниндеи бээр 30 чыл болган. Сентябрьның 2-де Москвага, Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга найысылалдың ажылчы чоннарының болгаш Москва гарнизонунуң дайынчыларының төлээлекчилериниң болуп эрткен байырлыг хуралын ол төөгүлүг юбилейге тураскааткан.

Президиумда—СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы К. Т. Мазуров, ССРЭ-ниң министри Н. А. Щелоков, ССРЭ-ниң камгалал министриниң бирги оралакчылары Совет Эвилелиниң Маршалы И. И. Якубовский болгаш армия генералы С. Л. Соколов, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизиниң бирги оралакчызы О. Б. Рахманин болгаш оон-даа өскелер. Оларның-биле кады МАР-ның Улустуң Улуг хуралының Даргазының оралакчызы, генерал-полковник Ж. Лхагвасурэн баштадыр Моол Арат Республиканың революсту демисел ветераннарының комитединиң делегациязы, МАР-ның ССРЭ-де элчини Х. Банзрагч, Вьетнам-совет найырал ниитилелиниң делегациязының баштыңы, Черная хемде ГРЭС тудуунуң талазы-биле министр Ха Ке Тан, ВДР-ниң ССРЭ-де элчини Нгуен Хыу Кхиеу, Корей Улус-Демократтыг Республиканың ССРЭ-де херектеринге түр бүзүреттирген Пак Ся Гвон.

Хуралды СЭКП Москва хооркомунуң секретары Л. И. Греков ажыткан.

Ыракты Чөөн чүкке совет шериглерниң Кол командылал штавының начальниги турган, Совет Эвилелиниң Маадыры армия генералы С. П. Иванов бодунуң илеткелинге Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле совет улус болгаш ооң чепсектиг күштери бо төөгүлүг тиилелгени чедип алырынга шиитпирлиг рольду ойнаан болгаш Кыдаттың база Корейниң улустарын хостаарынга интернационалчы дузаны көргүскен деп демдеглээн. Милитарисчи Японияны чылча шапканы Индий-Кыдаттың улустарының боттарының хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демиселин калбартырынга таарымчалыг байдалдарны тургускан болгаш Японияның чонун шериг-фашистиг дарлалдан хостаан. Амгы үеде Япония биле Совет Эвилелиниң аразында бот-боттарынга ажыктыг болгаш найыралчы харылзаалар хөгжүп турар.

Дайынның киржикчизи Орджоникидзе аттыг станок тудуушкун заводунуң слесары, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. Г. Комаров, Москваның энергетика институдунуң студентизи С. Н. Челноков, Азия болгаш Африка чурттары-биле эп-сеткил каттыштырылгазының Совет комитединиң харысалгалыг секретары А. С. Дзасохов хуралга чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединге болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге байырлыг чагааны хуралдың киржикчилери улуг өөрүшкү-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

СЭТА-ның дыңнадыы

Космос делгемин тайбың сорулгаларга шинчилээр болгаш ажыглаар талазы-биле социалистиг чурттарның кады ажылдажылгазының программазынга дүүштүр 1975 чылдың сентябрь 2-де Москваның-биле 7 шак 40 минута турда ССРЭ-ниң европа кезээниң девискээринге ортумак широталарга «Вертикаль-3» дээр география ракетазын 502 метр бедиктиве салып үндүрген.

«Вертикаль-3» дээр география ракетазын Черниң атмосферазын болгаш ионосферазын, база ол ышкаш Хүннүң кыска чалгыглыг херелдээшкининиң Черниң атмосферазы-биле холбаазын комплекстиг шинчилээрин уламчылаарынга таарыштырган.

Ракета 97 километр бедий берген чорда оон адырлы берген приборлар контейнеринде эртем аппаратуразын тургускан, ону Болгария Улус Республиканга, Герман Демократтыг Республиканга, Совет Эвилелинге болгаш Чехословак Социалистиг Республиканга белеткээн.

«Вертикаль-3» дээр география ракетазын салып үндүрген районга ооң-биле чергелештир метеорология талазы-биле ийи М-100 ракетаны база салып үндүрген, оларны Болгария Улус Республиканга болгаш Совет Эвилелинге белеткээн, оон ыңай ионосфераның янзы-бүрү параметрлериниң чер кырындан хемчээшкиннерин чоруткулаан.

БУР-нуң, ГДР-ниң, ЧССР-ниң болгаш ССРЭ-ниң специалистери «Вертикаль-3» ракетада тургускан эртем аппаратуразын эптеп, шенээринге база ол ышкаш ону салып үндүреринге киржип турганнар.

Бо кады шенелде-шинчилелдиң киржикчизи чурттарның эртем талазы-биле организациялары алдынып турар информацияларны ажылдап кылырынче кирипкеннер.

Л. И. Брежневтиң чугаалары, илеткелдери казах дылда

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң «Амгы үе-чадада СЭКП-ниң экономиктиг политиказының кол айтырыгларының дугайында» чугааларының болгаш илеткелдериниң ийи томнуг чыындызын казах дылга «Казахстан» деп ном үндүрер чер парлап үндүрген.

Ук чыындыда 1964 чылдан 1975 чылдың июньга чедир материалдар кирген. Партияның экономиктиг политиказының ужур-утказы, коммунистиг тургузуушкунуң амгы үе-чадазында совет улустарның мурнунда туруп турар экономиктиг сорулгаларны шиитпирлээриниң оруктары чыындының материалдарында ханызы-биле бүгү талалыг чырыттынган. Делегейниң социалистиг системазының моон соңгааргы хөгжүлдези, акы-дуңма чурттарның социалистиг болгаш экономиктиг интеграцияның үндезининге бүгү талалыг кады ажылдажылгазы анализтеттинген. Тайбың кожа-хелбээ дегүннаашкынның болгаш бот-боттарынга ажыктыг чүүлдерниң принциптеринге өске чурттар-биле кады ажылдажылганың айтырыглары марксисчи-ленинчи туруштан көргүстүнген.

(СЭТА).

Чүректиң ханызындан найыралчы беседалар

ХАНОЙ. (СЭТА-ның тускай корреспондентизи). Сентябрь 2-де аңаа СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцевке баштаткан совет партия-чазак делегациязы биле Камбоджа күрүнениң баштыңы, Камбоджаның национал чаңгыс аай фронтузунуң Даргазы принц Нородом Сианукка баштаткан Камбоджаның делегациязының аразынга ужуражышкын болган.

Кайызынга-даа сонуургалдыг айтырыглар талазы-биле беседа найыралдыг байдалда эрткен.

ХАНОЙ. (СЭТА-ның тускай корреспондентизи). Сентябрь 2-де совет партия-чазак делегациязы Лаостуң патриотчу фронтузунуң ТК-ның даргазы, Лаостуң политиктиг коалистиг чөвүлелиниң Даргазы Суфанувонгга баштаткан лаос улустуң делегациязы-биле ужурашкан.

Лаос делегация СЭКП-ге, Совет чазакка болгаш бүгү совет улуска, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневке лаос улустуң эрес-маадырлыг демиселинге дээштиг болгаш ак сеткилдиг дузаламчы база деткимчени көргүскени дээш, делегейниң тайбың болгаш айыыл чок чоруун быжыглаарының херээнге могаг-шылаг чок күженишкинин дээш ханы өөрүп четтиргенин илереткен.

Бодунуң талазындан совет делегация ССРЭ лаос улустуң хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш чөптүг демиселиниң талазынга чайгылыш чок туруп келген болгаш турар-даа деп демдеглээн. Совет Эвилелиниң болгаш Лаостуң улустарының аразында найыралдыг харылзаалар моон соңгаар-даа хөгжүүр болгаш быжыгарынга делегация бодунуң бүзүрелин илереткен.

Беседа чылыг, найыралдыг байдалга эрткен.

ТИПОГРАФИЯ: беш чылды ноябрь 27-де

ТЕМПИНИ БЕДИТПИШААН

Найысылал — Кызылдың эң доочуп бүдүрүлгелериниң бирээзи — республика типографиязы тоску беш чылда ниитизи-биле база доозукчу чылда-даа багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Коллективте партия организациязы ажылчыннар ортузунга партийжи организастыг болгаш политиктиг ажылды күштелдирбишаан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, продукцияның шынарын экижидериниң болгаш камналганың чурумун күштелдирериниң айтырыгларын бодунуң кичээнгейиниң төвүнге тургузуп, ол дугайын коммунистерниң хуралдарынга доктаамал чугаалажып, шиитпирлерниң күүселдезин организастап турар.

Маңаа холбаштыр бир чижектен көргүзүп көрейн. Чоокта чаа болган партия хуралынга «Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң болгаш продукцияның шынарын экижидериниң дугайында» айтырыгны бүгү талалыг чугаалажып, сайгарып көрген. Сентябрь 1-ден декабрь 30-ге чедир цехтерге болгаш бригадаларга бо талазы-биле хөй-ниитиниң көрүлдезин чорудар деп оон шиитпиринге бижээш, ол ажылды удуртуп, башкарар тускай комиссияны тургускан. Комиссия планын чогааткаш, ажылдап эгелээн.

Бисте коммунистерниң саны хөй эвес, 17-ле кижи. Ынчалзажок оларны бүдүрүлгениң харысалгалыг участоктарында таарыштыр тургускан. Олар бүдүрүлгеге-даа, хөй-ниити ажылынга-даа үлегер-чижээн көргүспүшаан, күш-ажылчы коллективтиң ёзулуг дайынчы өзээ болуп турар. Чижээ, коммунист Ф. Е. Косинцева дептерлээр цехти удуртпушаан, дагдыныкчыларның чөвүлелиниң ажылын башкарып турар. Парлакчы М. М. Михалёва улусчу контроль бөлүүнүң ажылын харылаар. Коммунистер К. Д. Допчун-оол биле Н. К. Мальцева олар республика солуннары чогуур өйүнде үнген турарын хайгаарап турар, В. И. Попова коллективте месткомнуң ажылын харылаар дээш өске-даа чижектерни көргүзүп болур.

Коллективтиң бүгү ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының база албан-хаакчыларының болгаш ында партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының шудургу ажылының түңнелинде беш чылдың эгезинден-не бүдүрүлге айлар, кварталдар пландарын күүседип келген. Ынчаарга бо чылдың августуң бирге чедир продукция сайгарарының планы 100,1 хуу, ниити продукция бүдүрериниң планы 100,8 хуу күүсеттинген.

Беш чылдың эрткен үезиниң планныг онаалдаларын коллективтиң бүгү көргүзүглер аайы-биле күүседип турарын көргүзерге мындыг: продукция сайгарарының планы 101,1 хуу, солуннар үндүрериниң планы 106,5 хуу, номнар үндүрер планы 100 хуу, орулга планы 106,7 хуу болган.

Бо беш чылда күш-ажылчы алдарның кайгамчык үлегер-чижээн көргүзүп турар шалыпчы гвардейжилер коллективте эвээш эвес. Олар ай нормаларын доктаамал ажыр күүседип турар, а чамдык ажылчыннар беш чылды ам безин доозупканнар. Чижээ, ажылчыннар Ирина Пономарева 1976 чылдың майның үлүүнде, Тамара Щеглова 1976 чылдың февральдың үлүүнде, ол ышкаш Муза Маландина, Тамара Филиппова, Надя Быкова, Рита Заворотная болгаш оон-даа өскелер база ынчаар ажылдап турар.

Республика типографиязы дээрге ажылчы чоннарның угаан-бодал талазы-биле херегледелерин хандырарынга эң чугула бүдүрүлге. Тываның хоорайларында, суурларында болгаш ырак, чоок булуңнарында ажыл-ишчилерниң хүн-бүрү номчуп турары — республика солуннарын болгаш политиктиг база чечен чогаалдың, өөредилгениң хөй санныг номнарын маңаа кылып, парлап турар. Бо бүгү дээрге, эң харысалгалыг болгаш нарын, берге ажыл. Тываның полиграфистери чоң мурнунга ол хүлээлгезин бедик харысалга-биле медереп билип турар.

Ам каш-ла хонгаш республика типографиязы бодунуң тургустунганындан бээр 50 чылын демдеглээр. Ол байырлалды коллектив күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп турарын үстүнде көргүскенивис саннар бадыткап турар. Ынчалзажок чедиишкиннерге оожургап болбас, кол кичээнгейни чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларже, чаа-чаа сорулгаларны шиитпирлээринче угландырар деп бистиң партиявыс өөредип турар болгай.

«СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалында: **«Съезд мурнуу чарыының чарыжынга кол кичээнгейни СЭКП ТК-ның партияга, совет улуска Кыйгырыында, партияның экономиктиг политиказының талазы-биле эш Л. И. Брежневтиң чугааларында салдынган тодаргай сорулгаларны практиканырынга шиитпирлээр талазы-биле немелде курлавырларны дилеп тыварынче углаар»** — деп, айыткан. Бо чугула доктаалды өске бүгү черлерде ышкаш, бистиң коллективтиң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, албан-хаакчылары аажок улуг көдүрлүүшкүн-биле таныжып, съезд мурнунуң чарыжынга улам идепкейлиг киржири-биле тодаргай хүлээлгени алган. Оон эгелекчизи дептерлээр цех съезд мурнунуң шалыпчы залчээнде турупкан болгаш парлаар цехти чарышка кыйгырган. **Типография коллективи ниитизи-биле беш чыл планын бо чылдың ноябрь 27-де күүседирин хүлээнген.** Ол болза, төрээн партияның съездизинге бистиң эң эки белээвис болур.

Чедиишкин ала-чайгаар-ла, аңаа боду чедип келбес болгай. Ону коллективте ажыл-ишчи бүрүзүнүң шудургу күш-ажылы база нииити организастыг чорук, демниг күш-биле, чаңгызы — шуптузу дээш, шуптузу — чаңгызы дээш деп принцип-биле ажылдап турганы чедип алыр. Коллективте партия организациязы ажыл-херекти чогум-на ынчаар тургузуп, бүдүрүлге айтырыгларынче улам-на ханылап, ажыл-ишчилерниң ёзулуг организакчызы болгаш башкарыкчызы болур дээш ам-даа шудургу ажылдаар апаар.

М. МУРЕНКОВА,
типографияда партия организациязының секретары.

Чаа политөөредилге чылынга уткуштур

ПРОПАГАНДИСТ

Боттарының ажыл-херээн кончуг эки билир, арга-дуржулгалыг пропагандистер Кызыл районда эвээш эвес. Оларның бирээзинге «Шамбалыг» совхозтуң экономизи Александр Соколович Каадыр-оол хамааржыр. Ол совхоз төвүнде ортумак звенонуң ажылдакчыларының экономиктиг билиглериниң үндезинин өөренир школазының пропагандизинге үш чыл улаштыр ажылдап турар. Оон күш-ажылчы ажыл-чорудулгазы хөй-ниитиниң ажылы-биле сырый холбаалыг. Ол 10 чыл дургузунда партияның политөөредилгезинге пропагандист болуп ажылдап келген.

Александр Соколович дораан-на арга-дуржулгалыг пропагандист болу бербээн. Ону чедип алыр дээш эвээш эвес үе-шакты үндүрүп, политиктиг литератураларны хөйү-биле номчаан. Чыл эрткен тудум-на оон пропагандисчи мергежили өзүп орган. Аңаа улуг дузаны район төвүнге болуп эрткилээн пропагандистерниң семинарлары база чедирген. А кол-ла чүве болза, партия организациязының аңаа онааган даалгазын оон ак сеткилдиг күүселип келгенинде. Пропагандист Каадыр-оол кичээл эрттирериниң методиказынче улуг кичээнгейни салып, чогаадыкчы арганы доктаамал дилеп тып турар. Ол бодунуң кичээлин эрттирерде колдуунда беседа хевирлиг чорудуп турар. Кандыг-бир чугула теманы дыңнакчыларга делгереңгей тайылбырлааш, ону конспектилеп аарын негээр чаңчылдыг. Ол дыңнакчылары-биле бызыг харылзаалыг. Оларның ажылдап турар черлеринге чеде бергеш, сүмележип, амыдырал-чуртталгазы-биле таныжып, материалдарны кайы хире шиңгээдип алганын доктаамал билип алыр, Кичээлдерге көргүзүг материалдарын ол үргүлчү ажыглап турар.

Дуржулгалыг пропагандист совхозтуң экономиктиг көргүзүглерин чыл саны-биле деңнээн сан-чурагайларны плакаттар кылдыр чуруп бижээш, дыңнакчыларга тайылбырлап берип турар. Дыңнакчылар кичээлдерден билип алган чүүлдерин амыдыралга боттандырып, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, продукцияның бот-үнезин чиигедип, ажылды шын организастап чорударынга улуг дузалыг, идиглиг боор турары чугаажок.

Кичээлдерге өөренип алган чүүлдериниң болур чогууру-биле ажыл-агыйынга ажыглап турар дыңнакчылар эвээш эвес. Оларга инек бригадазының бригадири Б. Оюн, мал эмчизи О. Ондар, хову бригадазының бригадири М. Моңгуш дээш өскелер-даа хамааржыр.

Кичээлдиң дээштиг чоруу пропагандистиң эртем билииниң кончуг хамааржыр. Каадыр-оол бодунуң политиктиг билиин доктаамал бедидип турар. К. Маркстың, Ф. Энгельстиң, В. Ленинниң чогаалдарын өөренип, политиктиг болгаш экономиктиг литератураларны хөйү-биле номчуп, оон чугула чүүлдерни ушта бижип ап, эртемде, техникада чаа чүүлдерни доктаамал билип алгаш, дыңнакчыларга күзелдии-биле дамчыдып берип турар. Ол солун, журналдардан чугула фактыларны ушта бижип алгаш, ону кичээлдерге үргүлчү ажыглап турар.

Каадыр-оолдуң башкылап турар кичээлдеринге дыңнакчы бүрүзү кажан-даа чалгааравас, оон тайылбырын улуг сонуургал-биле дыңнаар. Дыңнакчыларның ханы билиг чедип алырынга Каадыр-оолдуң бажыңында библиотеказы база улуу-биле дузалаан деп чугаалап болур. Ол библиотеказын политиктиг, методиктиг, экономиктиг болгаш чечен чогаал номнары-биле доктаамал долдуруп ап турар. Чыл санында хөй санныг чагылгаларны чагыдып алыр. «Политическое самообразование», «Сельская жизнь», «Экономическая газета», «Экономист» деп журнал, «Шын», «Тувинская правда» — бо чагылгаларны чыл бүру чагыдып ап турар.

Эки пропагандист болгаш хөй-ниити ажылынга идепкейлиг чоруу дээш ол ажылдап чораан черлеринден Хүндүлел, мактал бижиктер болгаш эртектиг барааннар-биле хөй удаа шаңнадып келген. Пропагандист Каадыр-оол ам уламас эгелээр чаа өөредилге чылынга эки белеткенген. Ол бодунуң дыңнакчылары-биле ужуражырын четтикпейн манап турар. Дуржулгалыг пропагандист чаа политөөредилге чылында база катап чедиишкиннерлиг болурунга бүзүрелдиг.

С. ЧАЖИН-ООЛ.

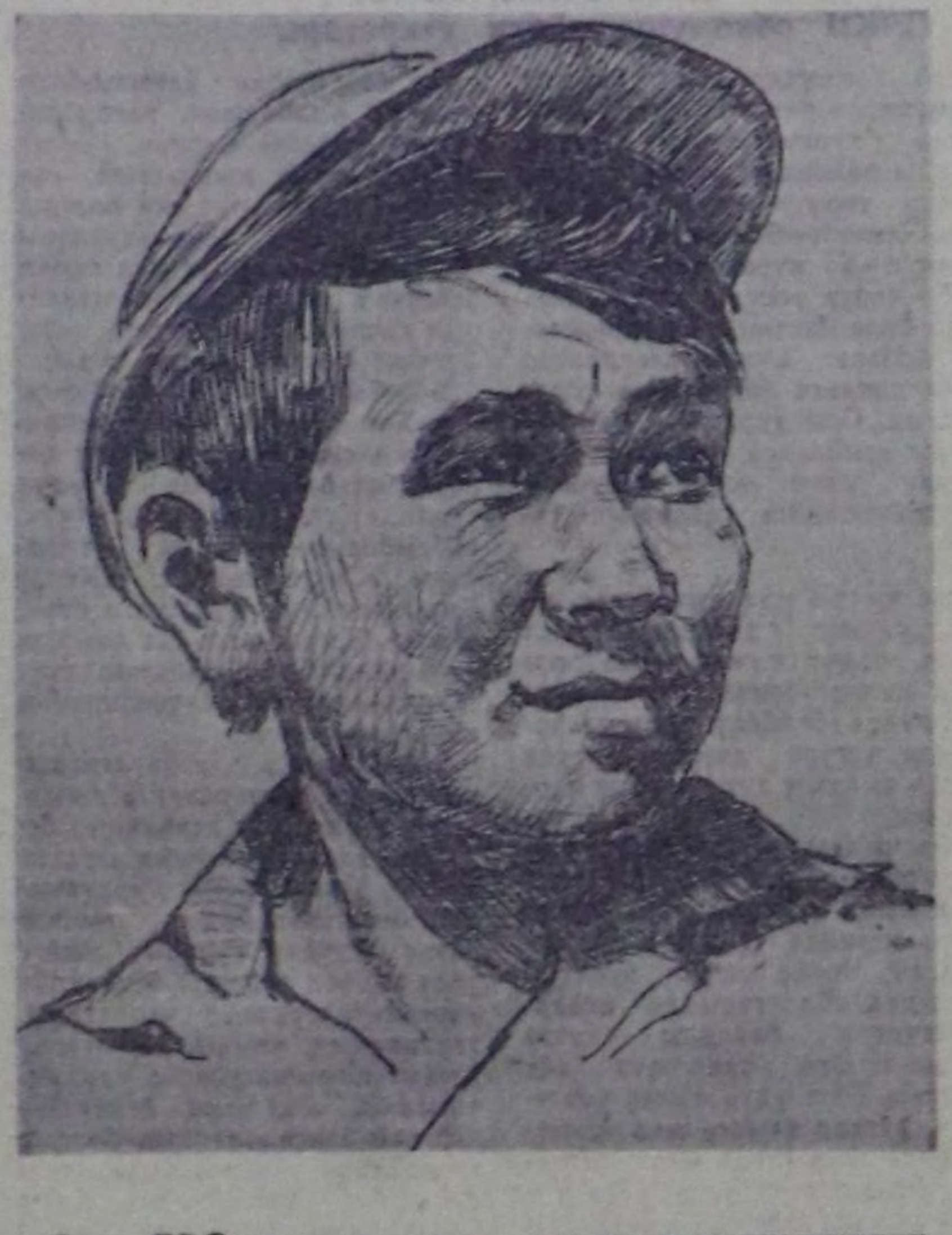

Саян ГЭС-тиң тудуунда аңгы-аңгы мергежилдиң кижилери ажылдап турар. Оларның аразында бүдүрүлгениң мурнакчылары база хөй.

Мурнакчы бетонакчы Константин Тулаевтиң портредин чурукчу А. А. Топоевтиң чурааны.

ИДЕГЕЛДИ БҮЗҮРЕТКЕН

Даңгаар эртен частай каапкаш, дээр аязы берген. Куулар Лама-Сүрүң шайын хайындыргаш, хөнектерге кудуп салгылааш, иштин-даштын ажылын аайлап турган.

— Экии, акый. Салбыр эргелекчизи дүүн-не бердирипти — дээш, танывазы уруг аңаа саазын тудускан.

Куулар ону чаза туткаш номчаан. «Лама-Сүрүң Караоолович, чугула херек ужурунда меңээ кире дүжериңерни дилеедим» дээн болган.

Салбыр эргелекчизиниң кабинединге ол чедип келген. Эргелекчи ора:

— Сувай инек кадарчызы херек апарган. Чамдык эштер ниитиниң малын карак ажыттаар, орнап-солуур, ак сеткил чок боор-дур. Ынчангаш совхозтуң дирекция чери силерни ол ажылга киирип алырын сүмелээн чүве — дээн.

Куулар Лама-Сүрүң үр-даа боданмайн:

— Даандырган чүве болганда, хүлээп алыйн харын — деп чөпшээрешкен.

Оон бээр он ажыг чыл эрткен. «Чыраа-Бажы» совхозтуң мурнакчы малчыны Лама-Сүрүң Кара-оолович амгы үеде инектериниң чайгы семиртилгезинче кичээнгейни салып, бодунуң арга-дуржулгазын ажыглап турар.

— Инектерни черле ээн салбайн турар мен. Хойгулаштыр кадарар. Чай дургузунда оларны үргүлчү солуур. Мал баспаан, чүм өттүг черлерже көжүп одарладыр. Кол-ла чүве чайгы семиртилге болгай. Семис-шымрак малдар хүр кыш ажар. Ол ышкаш өткир, сүткүр болур. Кышкы үеле инектерни сүрүп алгаш одарга чедирер мен. Оон башка даваннарын беле базып алгаш тура хүнзээр. Кажаа иштин кургаг тургузары эң-не чугула. Кежээ кажаалаарда инектерниң оргазында хары аштап, сүвүрер. Кежээки чыварга малды алыспазын оралдажыр. Черле кадарчының ажылы хөй талалыг. Инектиң назы-харын безин тодараткан турары албан. Сувай инектиң кыргаңнары база тургулаар. Инектерниң кужурзураар чоруун болдурбас. Ынчангаш коданга дус үспейн турар мен. Оон ынай кадарчы кижи дүнүнүң караңгызы, чаъсчар дээш чүге таварышпас деп. Бодунуң ажылга харысалгазын база уттун болбас — деп, ол бодунуң арга-дуржулгазын ынчаар допчузу-биле чугаалады.

Доозукчу чылда Лама-Сүрүң Кара-оолович бодунуң кадарып турар инээниң төрүүр чүс бажынга онаашпыр 85 бызааны камгалап алган. Чазаглап көжерде кыштаан бүрүн сентээн. Ам мал чемин четчири-биле белеткеп алган.

Э. КУУЛАР.

ЧУРУКТА: кадарчы Лама-Сүрүң Куулар.

Фотозу авторнуң.

Чөөн-Хемчик район.

Норбу Чечек — телефонист. Ол аныяк кыс Тээлиниң харылзаа белдиринде ак сеткилдиг, кызымаккай ажылдап, чоңга мактадып турар.

ЧУРУКТА: Норбу Чечек.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ЧЕДИИШКИНИВИС — НАЙЫРАЛДА

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының цехтериниң бирээзи — үүрмектеп-сорттаар комплекс (ҮСК) назы-харының талазы-биле аныяк: ук коллектив беш чыл дургузунда ажылын бо чылын түңнээр.

ҮСК-ның кол сорулгазы — бедик сорттуг болгаш аңаа руда арыглаар цехтерни эң эки шынарлыг руда-биле хандырары. Фабриканың ийиги ээлчээ ажыглалга кирерге, төлевилелде көрдүнген күчүзү-биле ол цех чылда 5,5 миллион тонна руданы болбаазырадыр апаар. Бүдүрүлгениң чаартыкчылары болгаш мурнакчылары база инженер-техниктиг ажылдакчылары бо хүннерде бүдүрүкчүзү эвээш, эргижирээн дериг-херекселдерни солуур болгаш эде кылыр талазы-биле ажылдарны чорудуп турар. ҮСК тоску беш чылдың онаалдаларын чылдан чылче ажыр күүседип, 1974 чылда 1,4 миллион тонна аңаа руда болбаазырадыр планын 109,3 хууга күүсеткен, азы 1973 чылдаазы-биле деңнээрге, 24,5 хуу өзүлделиг болган. Доозукчу чылдың 7 айларының планы 114,7 хуу кылдыр күүсеттинген.

Үстүнде чедип алган чедиишкиннер дээрге ҮСК коллективиниң кежигүннери, чурттуң аңгы-аңгы булуңнарындан келген янзы-бүрү нацияларның төлээлериниң демниг ажылының түңнели-дир.

Фабриканың үүрмектеп-сорттаар комплекизинде он ажыг нацияның төлээлери чаңгыс эп-сеткилдиг ажылдап турар. Орус национальдыг Е. Кислицына бодунуң күш-ажылчы оруун маңаа 1963 чылда эгелээн, ам бо хүннерде нарын арыглал дерилгезиниң машинизи болуп ажылдап турар. Эстон Мухтасимов цехтиң партия бөлүүнүң удуртукчузунга каш удаа соңгуткан, цехтиң электри талазы-биле нарын схемаларын ол тергиин эки билир, «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдээниң эдилекчизи. Оон өөнүң ээзи комсомолчу кыс М. Мухтасимова дерилгелер машинизи, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы. Грузин К. Танашвили цехтиң улуг дежурный электриги, Украинадан келген слесарь Е. Черненко болгаш оон-даа өскелерни маңаа адап болур.

Аңгы-аңгы национальдыг эш-өөрүнүң аразынга кады ажылдап, аныяк Тываның хөгжүлдези дээш боттарының үлүг-хуузун киирип турар тыва оолдар, кыстар цехте хөй. Оларга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи, цехтиң регулировщиги Седип Алдын-оол, «Күш-ажылчы Алдар» орденниң 3-кү чергезиниң эдилекчизи, дерилгелер машинизи Зоя Күжүгет, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, дерилгелер машинизи Сарыглар Хөвенмаа болгаш оон-даа өскелерни адап болур.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының ҮСК коллективи бо чылдың онаалдаларын чедиишкинниг күүседир, партияның XXV съездизинге күш-ажылчы бедик көргүзүглерлиг ужуражыр дээш кызымак ажылдап турар.

А. МАЛЧЫН-ООЛ,
үүрмектеп-сорттаар комплекстиң начальниги.

Доктаамал комиссиялар — Советтерниң массалыг органнары

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин, партия болгаш Совет чазактың Советтер ажылының дугайында доктаалдарын амыдыралга боттандырбышаан, бистиң республиканың чер-чер Советтери боттарының организас-массалыг ажылдарын элээн экижиткен. Ылангыя Советтерниң эң массалыг органнары — доктаамал комиссиялар сөөлгү чылдарда элээн дуржулганы шиңгээдип алган, оларның ажылының деңнели элээн көскү апарган. Олар хамааржышкан Советтерниң мурнунда тургустунган ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээринге идепкейлиг киржип турар.

Эвилеңдешкен, автономнуг республикаларның Дээди Советтеринге база чер-чер Советтеринге бо чылдың июнь 15-те болуп эрткен соңгулдаларның сөөлүнде Тыва АССР-ниң Дээди Совединде 12 доктаамал комиссия тургустунган. Оларның составында 101 депутат бактаап кирген. А чер-чер Советтеринде 672 доктаамал комиссияларның составында 2695 депутат ажылдап турар. Депутаттардан аңгыда комиссияларның ажылынга хөй активчилер база киржип турар.

Республиканың хөй-хөй Советтери комиссияларның ажылын экижидеринче доктаамал кичээнгейни салып, оларның ажылынга үргүлчү даянып келген. Доктаамал комиссияларның тургустунганының соонда, оон кежигүннериниң эргелерин болгаш хүлээлгелерин таныштырган. Чижээлээрге, Кызыл хоорай Совединиң күүскому доктаамал комиссияларның даргалары, секретарьлары база кежигүннери-биле баштайгы семинарларны эрттирген. Аңаа килдистер эргелекчилерин киириштирип, оларның эрге-хүлээлгелери, ажылының арга хевирлери-биле таныштырып, дуржулга солуушкунун чоруткан. Олар доктаамал комиссияларның, депутат бөлүктериниң, квартал болгаш бажың бөлүктериниң, бот-тывынгыр хөй-ниити организацияларының ажылының дугайында чүүлдер-биле хандыртынган. Хоорай Совединиң сессиязынга, күүскомга чугаалажыр чугула айтырыгларны белеткежип, эдеринчи илеткелдерни доктаамал комиссиялар даргалары кылган.

Планны тургускаш, оон күүселдези дээш чүткүлдүг ажылдап турар доктаамал комиссиялар хөй. Кызыл хоорай Совединиң кадык камгалал болгаш социал-хандырылга талазы-биле доктаамал комиссиязы (даргазы эш К. Н. Цой) багай эвес ажылдап турар. Ол хоорайда кадык камгалал черлериниң ажылын экижидеринче угланган айтырыгларны комиссияның хуралынга чугаалажып, бодунуң үнелиг саннал-оналдарын болгаш сүмелерни күүскомга киирип турар.

Ол ышкаш Каа-Хем, Тожу, Бай-Тайга районнарының Советтери доктаамал комиссияларның ажылын экижидеринче кичээнгейни үргүлчү салып турар апарган. Коммунизм тургузуушкунунуң амгы үе-чадазында чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларының ажыл-чорудулгазын бүгү талазы-биле сайзырангайжыдарын амыдырал негеп турар. Оларның ролюн улам бедидериниң чугулазын барымдаалааш, чамдык органнарның эргелеп башкарар айтырыгларын Советтерниң доктаамал комиссияларынга чоорту шилчидип бээрин СЭКП-ниң Программазында айыткан. Ынчангаш доктаамал комиссияларның, оларның кежигүннериниң болгаш активчилериниң ажылы дыка калбак, нарын болгаш хөй талалыг. Ол комиссияларга практиктиг дузаны көргүзүп, оларны партия болгаш чазактың шиитпирлери-биле, Советтерниң ажыл планы-биле таныштырарын, чер-черге хыналдалар кылырынга дузалажырын Советтер болгаш оларның күүскомнары чедип алыр ужурлуг.

Сөөлгү чылдарда СЭКП ТК ажылчы чоннар депутаттарының район болгаш хоорай, кедээ болгаш суур Советтериниң ажылын улам ынай экижидер талазы-биле хемчеглерни айыткан доктаалдарны хүлээп алган болгай. Советтерниң организас-массалыг ажылын сайзырангайжыдар, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунга оларның удуртулгазын экижидериниң сорулгаларын ында айыткан. Ылангыя күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче угланган ажылдарны чорудары бо хүннерде бир чугула сорулга ол. Советтерге соңгулда эрттенден бээр ийи чартык ай боол турар. Ындыг турбуже Таңды, Өвүр, Бии-Хем болгаш өске-даа чамдык район Советтериниң доктаамал комиссиялары ажыл планын безин тургузуп албаан.

Амгы үеде республикада мал чеминиң белеткелиниң кампаниязы изиг түлүк чоруп турда Советтерниң, оларның доктаамал комиссияларының бүгү күжүн бо ажылче угландырары чугула. Тоску беш чылдың доозукчу чылының планныг даалгаларының болгаш социалистиг хүлээлгелериниң чедиишкинниг күүселдези — СЭКП-ниң ээлчеглиг XXV съездизинге төлептиг белек болур. Ону белеткээринге Советтер, оларның доктаамал комиссиялары чогуур улуг-хуузун киирерлер.

К. ДАНЗЫН-ООЛ,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң оргкыдизиниң улуг инструкторы.

АРГЫЖЫЛГА КАЖАН ЭКИЖИИРИЛ?

Ак-Довурак хоорай хүн бүрү өзүп, сайзырап, оон чурттакчыларының саны база чылдан чылче немежип турар. Ынчангаш хоорай иштинге чоннуң аргыжылгазынче кичээнгей салыры чугула. Чурттакчылар ажылдаар черлеринге чогуур шагында саадалга чок чедер, ынай-бээр аргыжарда автобустар четчир санныг болгаш доктаамал чоруп турар болза чоңга таарымчалыг болур ийик. А бистиң хоорайда ындыг эвес.

Ак-Довурак хоорай биле Постоянный суур аразында чоруп турар автобустарның санының эвээжинден автобус доктаар черлерде үргүлчү хөй кижи чыглы берген турар. А кажан автобус чедип келирге, күштүг кижилер кире бээр, холунда чүве туткан азы уруглар ап чораан кижилер артып калыр.

Ак-Довурак биле Кызыл-Мажалык аразында аргыжылга оон-даа дора. Кызыл-Мажалыктан Ак-Довуракче садыглап-даа, албан-херек ужурунда-даа районнуң чурттакчылары хөйү-биле аргыжып турар. Ак-Довуракта ажылдаар турар кызыл-мажалыкчылар база эвээш эвес болгай.

Мурнунда бо аразынга үш автобус чоруп турган болза, ам чүгле чаңгыс автобус чоруп турар апарган. Ынчангаш автобус доктаар черлерге чоп бир шак ажыр манап келир. Ак-Довурак — Кызыл-Мажалык аразынга автобус кежээ 11—12 шакка чедир чоруп турган болза, ам чүгле 9—10 шакка-ла чедип каары чоңга таарымча чок. Бичии-даа чорук кылып алыр дээш хөй үе-шаң чидирер, автобуска улус сыныщпас шак мындыг таарымча чок байдалды экижидериниң дугайында чурттакчылар каш-даа удаа негелдени кылып келген. Ынчалза-даа ол ам-даа хандыртынмайн турар.

Ак-Довурак АТБ-зинде хоорай иштинге пассажирлер сөөртүр ужурлуг такси деп 3 чиик машина бар. Оон чолаачылары чүгле таныш-көрүштериниң болгаш АТБ-ниң удуртукчуларын ынай-бээр дажыдаарынга өйлежип турары канчап-даа таарышпас.

Аргыжарынга таарымчалыг байдалды тургузарын, автобустарның санын көвүдедирин, ол ышкаш шимчээшкин графиктиң сагыырының хыналдазын чорудар талазы-биле хемчеглерни алырын АТБ-ниң удуртулгазындан чурттакчылар негеп турар.

Х. МОНГУШ.
«Шынның» корр.

КӨДЭЭ ИШЧИЛЕРНИҢ УЛУГ СОРУЛГАЛАРЫ

(Эгези 1-ги арында).

болган. «О. Шынаа» совхозтуң мал чеми белеткээр бот-орулгачарылгалыг бригадазында байдал оон дээредевес. Амгы үеде Тес-Хем шынаазында хөй районнардан келген кижилер мал чеми белеткеп турар. Ынчалзажок оларның медицина хандырылгазы багай организастаттынган. Ында аптечкалар болгаш эм аймаа чок. «О. Шынаа» совхозтуң бригадазынга ажылдап турган повар аарый бергеш, эм сураглааш кайын-даа тыппаан чорук маңаа чижек болур. Мындыг байдалдар ниитиниң малынга чем белеткээриниң темпизин кудуладып турар.

Чамдык парткомнарның секретарьлары, районнар болгаш ажыл-агый удуртукчулары мал чеми белеткээриниң хуусаазы эрте берген дээр шын эвес хөөнче кирген. Ол шуут шын эвес. Ниитиниң малынга ам-даа хөй чеми белеткээри негеттинип турар, а ону күүседип ап болурунуң бүгү аргалары бисте бар, сиген белеткеп алыр черлер-даа четчир.

Ак-Чыраа, Сарыг-Хөл, Кош-Терек чоогунда хөй сиген ам-даа кестинмээн хевээр. Ол черлерде ажылдап турар бригадалар сигенниң тереңчерлерин кескеш, арай хирелиглерин шуут каап турар. «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырының, «Шамбалыгның» бирги бригадазының чоогунда сиген кезип ап болур черлер хөй, ону чоокта чаа аңаа чорааш көрдүвүс.

СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели бодунуң доктаалынга сентябрьның 10-га чедир хуусаа иштинде ферма, бригада, колхоз, совхоз болгаш ниитизи-биле район бүрүзүнге мал чемин, эң ылангыя сигенни белеткээриниң талазы-биле болгаш малдың чогуур кыштаглаашкынын хандырары-биле хемчеглерни ажылдап кылырын база чугаалажып көөрүн республиканың партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш көдээ ажыл-агый органнарынга даасkan. Чүгле элтиг черлерде эвес, харын арга-арыг иштинде участоктарда, тулааларда, хемнер болгаш хөлдер уннарында, оруктар кыдыында сигенни бүгү черлерге кезер, хыргылышты, витаминниг сиген далганын белеткээриниң талазы-биле онаалдаларны чугаа чокка күүседиринге бүгү чүүлдерни кылыр ужурлуг. Школачыларны, студентилерни болгаш чурттакчы чонну хаара тудуп тургаш, будук-бүрү белеткээриниң планын күүседиринче кичээнгейни салыр. Будук-бүрүнү белеткээри ёзу барымдаалаан болбас ужурлуг. Ону эки шыгжап, кадагалап алыр херек. Мал чеминге хумагалыг эвес чоруктуң хөй фактылары бар. Чоокта чаа «Тиилелге» совхозка чораан мен. Хадын будуктарын ында бызаа кажаазында чадып каан, олар шагда-ла кургай берген болгаш бүрүлери тоглап эгелей берген. Ажыл-агыйжы чорук-биле оларны сери адаанга ийикпе, азы сиген шыгжаар черге көрум-чурумнуг салыр болгаш саваң азы сиген-биле шып каар ужурлуг.

Мал чеминиң балансызынга ыяштардан дүшкен бүрүлер улуг деткимче боор болур. Өг-бүле бүрүзүнге тодаргай планы тургузуп, бүгү черлерге ооң чыылдазын организастаар ужурлуг.

Санап үндүрген сан-түңнү барымдаалап көөр болза, планнаттынган 390 муң тонна силостуң орнунга 80 муң тонна салдынар. Силостуң курлавырларын чашпанны кезип, картофель сывын болгаш капуста бүрүлерин силостап, мал чеминиң культураларын ажаап алырының шынарын бедидип тургаш, улгаттырып ап болур. Кукурузаны саван-биле холуп тургаш силостаар ужурлуг. Тускай ажылдыганы ажыглап тургаш, саванны силостаарының дуржулгазы бисте база бар. Тараа кезиишкини-биле кады тараа шөлдеринден саванны база кулурукту чыыры чугула. 45 муң гектар тараа шөлдери мал одарладырынга ажыглаттынар ужурлуг. 80 муң гектар тарааны комиссия үндүр бижиир деп илереткен болза-даа, ол тараа шөлдеринден мал чемин ажаап алырын шенеп көөр болгаш чүгле оон соонда ангысче малды одарладыр деп, СЭКП обкому ажыл-агыйларның удуртукчуларын болгаш тускай эртемниктериң сагындырган. Ол болза мал чемниниң талазы-биле бистиң курлавырывыс болур. Красноярск крайдан саван белеткеп алыр дээн Таңды, Улуг-Хем, Каа-Хем, Бии-Хем болгаш Кызыл районнарга берген арганы ажыглавайн барын болбас. Планнаттынган саванны ноябрь бирге чедир тырып боодалдап алыр херек. Мал чемниниң чемниттиг үнезин бедидери-биле минералдыг болгаш азоттуг вемелделерни, саванны болгаш сигенни термохимиктиг болбаазырадырын ажыглаары кончуг чугула. Нарын машиналарны манаары албан эвес. Бүгү чүвени таарыштыр кылып ап болур. Чижээлээрге, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында, бир таварылгада, беш хуу мочевиналыг болгаш концентраттарлыг, 90 хуу сиген далганныг борбаандыларны бүдүрүп турар, а ниги таварылгада 15 центнер мочевинаны болгаш концентратты база 70 хуу сиген далганын хереглеп турар. Борбаандылаан далганнар өске ажыл-агыйларда база бар. Мочевинаны калбак хемчээлдерге ажыглаары деп чүл? Ол болза мал чемнериниң үнелиин 10—15 хуу бедидер, ында четпейн турар протеинни ооң күселин-биле ап болур. Кандыг-даа мал чеминге мочевинаны ажыглап болур дээрзин хөй-хөй чөвүлел хуралдарга бистиң удуртукчуларывыска болгаш специалистеривиске чугаалап келген мен. Келир кыжын чүгле бода малды эвес, харын хойну чемгерерде мал чемин болбаазырадып бээр кылдыр, ажыл херекти ынчаар тургузар херек. Ынчангаш ферма бүрүзүнге мал чеминиң цегин азы кухнязын ам доораан-на белеткээр, ону кылбаан черлерге бөдүүн-даа болза, оларны тудары эргежок чугула. Октябрьның 15-ке чедир мал чеминиң бар турар цехтерин болгаш кухняларын, малдың бөдүүн чемнерин болбаазырадып кылыр термохимиктиг агрегаттарын септеп, ажыглалга кирерин, мал кажааларын, фермаларны, малды суггарар черлерни механизастаарын, машиналарны болгаш дериглелдерни септээрин хандырарын, сүт сөөртүр болгаш сүт дамчыдып бээр машиналарның септелгезин кылырын СЭКП обкомунуң доктаалында ажыл-агый удуртукчуларынга хүлээндирген. Холушкак кургаг мал чемнерин белеткээринге агрегаттарны, мал чемнерин термохимиктиг болбаазырадырының талазы-биле агрегаттарны тудуп база белеткээриниң талазы-биле даалгаларны үлеттүр, тудуг болгаш транспорт бүдүрүлгелеринге болгаш организацияларынга, а ол ышкаш «Сельхозтехника» бүдүрүлгелеринге берген, ол ажылдарны 1975 чылдың ноябрьның 1-ге чедир хуусаада дооскан турар.

Ынчалзажок ол дээрге шефчилер бүгү-ле чүүлдерни белеткеп бээр, а ону белен кылып каарга ажыл-агыйлар удуртукчулары чүгле хүлээп алыр дээни ол эвес-тир. Олар чамдык колхозтарга болгаш совхозтарга дузаны чедирер. Ынчангаш кышка белеткелдер дээш бүгү харысалга удуртукчуларга болгаш специалистерге онаажыр апаар. Бир эвес ажыы-биле чугаалаар болза, бисте мал чемнерин чарыгдап турарында амдыгга чедир улуг четпестер бар. Ындыг чазыгларны моон соңгаар болдурбас херек. Хамыктың мурнунда малдың бүгү чемнерин шыңгыы контрольга алыр болгаш оларны ажыктыг кылдыр ажыглаары чугула. Ай санында мал чемнерин чүгле лимит ёзугаар чарыгдаар. Мал чемнерин ажыр чарыгдааны дээш шыңгыы хемчег көргүзери эргежок чугула. СЭКП обкомунуң бюрозунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы мал чеминиң кадагалалының болгаш ону камналгалыг чарыгдаарының талазы-биле контрольду күштелдирерин республиканың Улусчу контроль комитединге, административтиг органнарынга хүлээндирип турар.

Амгы үеде чамдык ажыл-агыйлар тараа кудурууң силостап турар. Ол дээрге канчап-даа таарышпас. Ону ынчаар силостаары үрелген тарааны чажырып турары олдур. Чижээ, «Тиилелге» совхозка тарааны шуут-ла комбайнның бункеринден оңгарже силос-биле кады уруп турган. «Шамбалыг» совхозта тараа силостаар оңгарны белеткээн. Ол черле чүге херегил деп айтырыг тургустунуп кээр. Күрүнеге тараа дужаарының планының күүселдезинден хамаарылга чокка бүгү тарааны үрезинге орнаар азы комбикормга хереглээри-биле дужаар херек, бөдүүн тараа машиналарынга ону арыглаан соонда, чүгле тарааның хавын силостаар херек. Мал чемнериниң белеткелиниң үези дүжүт ажаап алыышкынының темпилеринге болгаш шынарынга кандыг-даа салдар чедирбес ужурлуг. Амгы үеде тараа кезиилдези күштерни болгаш аргаларны мобилизастаарының онзагай байдалын негеп турар. СЭКП райкомнары, райкүүскомнар, көдээ ажыл-агый эргелелдери, партия комитеттери, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары чаңгыс борбак мажак-даа, чаңгыс килограмм саван-даа черге кагбас дээш бүгү кичээнгейни олче мөөнээр ужурлуг. Кожавыс областарда жаткаларны эң чавыс кезилдеге таарыштыр эде дерип ап турар. Бисте олче чогуур кичээнгей салдынмаан дээрзин шуут чугаалаар херек. Бо талазы-биле эш И. Г. Лавриненко баштаан Көдээ ажыл-агый министерствозу, «Сельхозтехниканың» эш Мешкорудников баштаан республика каттыжышкыны улуг буруулуг.

Бүгү комбайннарны дон-доран ажылдадып кирер болгаш дүн-хүн чокка ажылдадыр херек, чаңчыл болган күскү соокту манаан херээ чок. Чүге дээрге тараалар бышкан, саададыышкын дүжүттү чидирериңге чедирери чайлаш чок. Ындыг турда-ла бо чылын эң дээре дүжүттүг бооп турар Бии-Хем районда комбайннарның чартык кезии амга чедир ажылдаарынга белен эвес бооп турар.

Көдээ ажыл-агый министерствозу, партия обкомунуң көдээ ажыл-агый килдизи болгаш СЭКП райкому бүгү комбайннарның хову шөлдерже үнген турарын доораан хандырары чугула бооп турар. Ол районга өске районнардан комбайннар чорудуп тургаш дуза чедирер херек. Көдээ коммунистерниң эң чугула сорулгаларының бирээзи дүжүт ажаалдазын кыска хуусаада чорударын организастаары болур деп СЭКП обкому санап турар. Бир эвес бис октябрь 1-ге чедир тараа культураларын бүрүн ажаап албас болзувусса, тарааның, саванның болгаш чолумнуң чамдызын чидирер апаар бис. Ол болза мал чемниниң курлавырларын улам эвээжедир апаарывыс ол болур. Оон ыңай тараа мал чеми балансывыс бо чылын кончуг ядыы бооп турарын чугаалаар херек, бис дараазында чылга хереглээр 18—19 муң тонна үрезинни садары-биле тускайлап бээр боор деп манап турган бис, бистиң ол идегеливис ам бүтпес апарган, чүгле тускай комбикормнар тускайлап бээрин манап болур бис. Ынчангаш идегел чүгле бодувустуң фондувуста арткан. Хамыктың мурнунда үрезинни долузу-биле уруп алыр, күрүнеге беш муң тонна тарааны садар, күш-ажыл төлевиринге эң эвээш тараа чарыгдаар апаар, арткан тараа мал чеминге кирер, ол бистиң санап көргенивис-биле алырга, республикага 105 муң тонна планның орнунга 16—17 муң тонна болур.

Харын шак мындыг байдал мал кыштагладыышкынының организастаарын онза бергеделиг илдең-дир. Мооң ужурунда кыштаглаашкынга белеткелге онзагай организастыг чорук, чемнер курлавырларын немээринче чугула сагыш салыышкыны, оларны ажыглаарынга шыңгыы контроль чугула бооп турар. Онза дүвүреэринге үндезин база-ла чок, үүге дээрге кышкы одарларның бүгү черлерде байдалы эрткен кышкызындан элээн эки. Кышкы одарларны чүгле камнаары чугула — соок дүшкүже чамдык участоктарны, ангыстарда артынчыларны ажыглаар, кышкы одарларны системниг одарладыр херек.

Беш чылдың доозукчу чылының түңнелүнге кандыг байдалдыг чедер бис.

Чамдык ажыл-агыйларда сүт садарының чыл планын күүседири кончуг шыңгыы байдалда турар. Манаа холбаштыр саар коданнарының ажаалда болгаш чемгерилгезин экижидер хемчеглерни ап, чондан саржаг салып алырын чорудуп турар. Бистиң саанчыларывыстың чуткулдуг күш-ажылынга идегевишаан, сүт талазы-биле план күүсеттинер деп идегеп болур. Ол ышкаш дүк садарының планын күүседип болурунуң аргазы база бар. Ынчалзажок Чөөн-Хемчикчилер болгаш улуг-хемчилер республиканы эткаар тыртып чадавас. Ам чондан дүк салып алырын эки организастаары, дөгне кыргылдазын чорудары, складтарда бүгү дүктү чыыры эргежок чугула.

Эът садып алырының тос айлар планын күүседиринге чедир август 16-да 5934 тонна эът арткан турган. Эът садарының чыл планының күүселдезин 1976 чылда эът бүдүрериниң шыңгыы улгаттырарынга таарымчалыг байдалды тургузарынга дүүштүр таарыштыр көөр апаар.

Күрүне эът садарының планын күүсетпишаан, ажыл-агый бүрүзүнге малдың баш санын өстүрериниң бүгү хемчеглерин алыры, чаш төлдү хоратпазы чугула. Ол бүгү сорулгаларны күүседири улуг күженишкинниң негээри чугаажок.

Сиген белеткели эрткен чылга бодаарга чүгээр чоруп турар. Будук-бүрүнү база хөйнү белеткээн. Хыргылышты хөйнү белеткеп ап болур арга база бар. Республикадан дашкаар саван сөөртүп алырын база чөпшээрээн.

Кызыл хоорлкому, СЭКП райкомнары, хоорайкүүскомнар, колхозтарның болгаш совхозтарның парткомнары, профэвилел, комсомол организациялары, республиканың ажыл-агый органнары бо чугула, харысалгалыг сорулгаларны боттандырары дээш политмассалыг болгаш организаачы ажылдарны калбартыр ужурлуг.

Мал чемнерин эң хөйнү белеткээри, республиканың мал ажылын улам ыңай сайзырадыр, бүгү-ле курлавырларны болгаш аргаларны ажыглаары дээш социалистиг чарышты көдээниң коммунистери болгаш комсомолчулары баштаар ужурлуг. Кыштаглаашкынга белеткелги болгаш дүжүт ажаалдазын кыска хуусаада чорударының талазы-биле амгы хүннерниң ажыл-херектерин партияның XXV съездизин төлептиг уткуур дээш көдээниң ажыл-ишчилериниң патриотчу көдүрлүүшкүнү-биле холбаары чугула.

Республиканың партия, совет, профэвилел, комсомол организациялары, көдээ ажыл-агый органнары СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуурунуң социалистиг чарыжы калбаа-биле нептерей, бүгү ажылчыннарны, колхозчуларны болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларны бүрүн хаара тутсун дээш бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузар ужурлуг.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

ТУСКАЙ СЕССИЯ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң Кол Ассамблеязының хөгжүлде болгаш делегейге экономиктиг кады ажылдажылга айтырыгларының талазы-биле Нью-Йоркта ажыттынган VII тускай сессиязының ажылының баштайгы хүнүнде сессияның даргазы —Алжирниң даштыкы херектер министри Абдель Азиз Бутефлика Азияның, Африканың болгаш Латин Американың хөгжүп орар чурттарының боттарының экономиктиг бот-тускайлаң болгаш хамаарышпас чорукче, неоколониализмниң чимзенишкиннеринге ойтур шавыышкын бээринче база делегейге деӊ эргеге үндезилээш экономиктиг харылзааларны хөгжүдеринче чүткүлүн онзалап демдеглээн.

Хөгжүп орар чурттарга боттарының экономиктиг тергиидээшкинин хевээр арттырарынче чүткүл салып турар болгаш хөгжүп орар чурттарның байлактарын хоозурадып, оларның ажылчын күжүн улустарның амыдыралды эрге-ажыктарынга каражалыг кылдыр кээргел чокка мөлчүп ап турары дээш харысалганы чүъктээр апаар империалистиг күрүнелерни А. Бутефлика шыңгыы шүгүмчүлээн.

Боттарының эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарынче хөгжүп орар чурттарны А. Бутефлика кыйгырган.

КНО-нуң чиңгине секретары К. Вальдхайм сессияның киржикчилеринге байыр чедирбишаан, бо шуулган делегейге экономиктиг кады ажылдажылганың болгаш тайбың хөгжүлдениң аргаларын калбартыр дээрзинге идегелин илергейлээн. ■

Сессияның кежээки хуралынга АКШ-тың күрүне секретары Г. Киссинджерниң чугаазын номчуп дыңнаткан.

Хөгжүп орар чурттарның үндезин негелделерин болгаш херегелделерин АКШ-тың албан кижилери өөренип көрбейн турар дээш ол чурттарның талазындан АКШ-тың алынга шүгүмчүлелге харылавышаан, Г. Киссинджер хөгжүп орар чурттар делегей харылзааларының системазынга, ылангыя оларның эрге-ажыктарынга дээп турар шиитпирлерни хүлээп алырынга боттарының ролюн ойнаар болгаш бадылаар эргени алган турар ужурлуг дээрзин хүлээп, миннип көрген болган.

Капиталистиг делегей инфляцияда, бүдүрүүшкүн кудулаашкынында болгаш өске-даа бергелерде таваржып турарын демдеглевишаан, Г. Киссинджер капиталистиг экономикада будулуушкуннар болгаш кризистиг болуушкуннар дээш буруузу хөгжүп орар чурттарже, ылаңгыя нефть бүдүрүкчүлери чурттарже чая каарын оралдашкан. Хөгжүп орар чурттарда ажыл чорудулгазы шиитпирлиг удурланыышкыннарда болгаш буруу шавыышкыннарда таваржып турар хөй националдыг корпорацияларны Г. Киссинджер камгалап турган.

Италияның, Перуну, Венесуэланың болгаш өске-даа чамдык чурттарның төлээлекчилери база сессияга чүве чугаалаан.

ЧУГУЛА БАЗЫМ

РИМ. (СЭТА). Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле Чөвүлел хуралдың доозулганы болгаш түңнел актыга дээди деңнелге Хельсинкиге ат салганы тайбыңның херээнге болгаш дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынынга чугула базым болган деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага Италияның социалистиг партиязының удуртулгазының кежигүнү, парламент депутады Марио Дзагари медеглээн. Чөвүлел хуралдың төнгени чавырлыышкын чорудулгазының доозулганы ол эвес, а бүгү талалыг кады ажылдажылганың улам ыңай хөгжүүрүнге эге базым болур деп, ол онзалап демдеглээн.

М. Дзагари делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырлыышкынынга Совет Эвилелиниң улуг ролюн демдеглээш болгаш ССРЭ биле Италияның аразында эки харылзааларның хөгжүлдези бүгү делегейге тайбыңның херээнге идиг болур деп онзалап айыткан.

ХАНОЙГА ПАРАД БОЛГАШ ЧЫСКААЛ

ХАНОЙ. (СЭТА-ның тускай корреспондентизи). Хүн үнериниң мурнунда-ла сентябрьның 2-де ВДР-ниң найысылалының чүс-чүс муң чурттакчылары болгаш аалчылары Маркстың, Ленинниң, Хо Ши Минниң портреттерин, транспарантыларны болгаш чечектерни тудуп алгаш, 30 чыл бурунгаар Вьетнам Демократтыг Республиканың тургустунганын чарлаан төөгүлүг Бадинь шөлче чорупканнар. Шөлге Вьетнамның улусчу армиязының бүгү хевирлериниң кезектери чыскаалыпкан. Хо Ши Минниң чаа ажыткан мавзолейиниң кырынче ВДР-ниң Президентизи Тон Дык Тханг, ВАЧП ТК-ның Бирги секретары Ле Зуан, ВАЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВДР-ниң Национал хуралының Доктаамал комитединиң Даргазы Чыонг Тинь, ВАЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВДР-ниң Премьер-министри Фам Ван Донг болгаш партияның база күрүнениң өске-даа удуртукчулары үнгүлеп келген.

Оларның-биле кады совет партия-чазак делегациязының удуртукчузу, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев, СЭКП ТК-ның секретары К. Ф. Катушев, Мурнуу Вьетнам Республиканың, социалистиг чурттарның делегацияларының, Францияның, АКШ-тың, Италияның, Японияның компартияларының делегацияларының, элээн каш чурттарның, делегейниң демократтыг организацияларының делегацияларының баштыңчылары келгеннер.

Митингини ажыттынган деп чарлаан. Чыылганнарга ВАЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВДР-ниң Премьер-министри Фам Ван Донг чүве чугаалаан.

— Бо хүн бистиң чуртувустуң улузу чаагай сагыш-сеткил көдүрлүүшкүнү-биле улуг августуң революциязының тиилелгезиниң 30 чылын болгаш Вьетнам Демократтыг Республиканы чарлап тургусканындан бээр 30 чыл болган оюн демдеглеп эрттирип турар. Бис бо хүн улам улуг өөрүшкүлүг болгаш сагыш-сеткил көдүрлүүшкүннүг бис, чүге дээрге ол төөгүлүг ойну дээди эгези «Хо Ши Мин операциязы» болган 1975 чылдың чазынында алдарлыг тиилелгениң соонда байырлап турар-дыр бис.

Ол тиилелге америк агрессияны долузу-биле чок кылыр, Мурнуу Вьетнамга национал-демократтыг революцияның сорулгаларын чедиишкинниг күүседир, Соңгу чүкке социализм тургузуушкунунуң херээн ынаныштыг-биле камгалаар арганы берген. Ол тиилелге бо хүнден эгелээш бүгү чурттуң ээзи болу берген бистиң улузувустуң мурнунга бурунгаарлаарының оруун, тайбың, чаңгыс аай, хамаарышпас, демократтыг болгаш чечектелип турар Вьетнамны—моон соңгаарда бүгү делегейниң улустарының революстуг херээнге бодунуң идепкейлиг салыышкынын киирер социалистиг Вьетнамны тургузарынга орукту ажыткан.

1945 чылдың август революциязының ужур-дузазын демдеглевишаан, делегейниң ниги дайынынга совет армияның чайынналчак тиилелгезиниң тургускан таарымчалыг байдалдарын ажыглап, делегей төөгүзүнде эң-не баштай колониалдыг чартык феодалдыг чуртка Вьетнамның ажылчы чоннар партиязының удуртулгазы-биле вьетнам улус тиилелгелиг чепсектиг тура халыышкынны чоруткан, француз колонизаторларның база япон милитаристерниң тергиидели дүжүр октаан, эрге-чагырганы бодунуң холунга алган болгаш Мурнуу-Чөөн Азияда эң баштайгы улус-демократтыг күрүнени—Вьетнам Демократтыг Республиканы тургускан деп, Фам Ван Донг чугаалаан.

Соңгу Вьетнам хары угда чаалажып-даа, тудуп-даа турган деп, Фам Ван Донг чугаалаан. Тургузукчу күш-ажылды камгалаары-биле чаалажып, дайынчы чорукту быжыглаары-биле тудуп турган.

Илеткелчи вьетнам улустуң эртемни, техниканы хөгжүдеринге, кадрлар белеткээринге, социал чаартылгаларга чедиишкиннерге доктааган.

Америк агрессияга удур демиселге улуг тиилелге болдунар ужурлуг түңнелге—вьетнам төрээн чурттуң каттыжарынга чедирип келген деп, Фам Ван Донг медеглээн. Бо хүннен эгелээш 45 миллион вьетнамчылар бодунуң чечектелип турар чуртун, пас-кежиктиг амыдыралын тудуп турарлар.

Бистиң улузувустуң революциязының тиилелгези болза, бистиң алдарлыг тиилелгелиг революстуг оруувусту чырыдып турар, кижи төрелгетенниң медерелиниң дээди бажы — марксисчи-ленинчи улуг өөредигниң база тиилелгези болур деп, илеткелчи демдеглээн.

ВДР-ниң Премьер-министри вьетнам улустуң өмүнээзинден Совет Эвилелиниң, социалистиг өске-даа чурттарның улустарынга, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкиннинге, делегейниң бүгү улустарынга, ооң иштинде депшилгелиг американчыларга оларның хандыкшылы, улуг болгаш үнелиг деткимчези база дузаламчызы дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкенин илереткен.

Шөлге «Хо Ши Мин дугайында ырның» аялгазы чаңгыланып үнген.

ВАЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Премьер-министрниң оралакчызы, ВДР-ниң национал камгалалының министри армия генералы Во Нгуен Зиап парадты хүлээп ап, ажык машинага шөлче үнүп келген. Солдаттарга болгаш офицерлерге ол байыр чедирип, дайынчы болгаш политиктиг белеткелге чаа чедиишкиннерни оларга күзээн. Харыы кылдыр күчүлүг «Ура!» чаңгылааны үнген.

Хо Ши Минниң мавзолейиниң индиринче национал камгалалдың министри үнүп келгеш, байырлалдың дужаалын номчаан.

Шериг парады эгелээн. Индир мурну-биле Вьетнамның улусчу армиязының дайынчы алдар-биле бүргеттинген кезектери чараш чыскаал-биле эрткеннер. Шериг кезектериниң туктарында төрээн чуртунуң хосталгазы дээш тулчуушкуннарга маадырлыг болгаш шудургу чоруу дээш шаңнаткан бедик шаңналдар бар.

М. ГЕРАСИМОВ.
А. МИНЕЕВ.
Б. ПЕТРОВ.

BRANCH
UNITY THE KEY FOR A FREE IRELAND

АНГЛИЯ. Англи чазактың кииргени онза хоойлуга удурланыышкынның демдээ кылдыр Соңгу Ирландиядан келген ирландылар улустуң массалыг чыскаалы Лондонга болган. Ол хоойлуну ёзугаар чүс-чүс ирландыларны Ольстерниң кара-бажыңнарында болгаш концлагерьлеринде суд болгаш истелге чокка тудуп хоругдаан. Чыскаалдың киржикчилери (чурукта) англи найысылалдың кудумчулары-биле «Хоругдаашкыннарны болдурбас», «Соңгу Ирландияның чурттакчы чонунга—хамаатылыг эргелерни» деп лозуңнарны салып эрткеннер.

(СЭТА-ның фотохроникасы).

ДУГУРЖУЛГА БАР-ДАА БОЛ

КАИР. (СЭТА). Александрияга Синай чартык ортулукта египет болгаш израиль шериглерни чарарының ниги чадазының дугайында Израиль-биле дугуржулгага Египет таланың баштайгы ат салыышкыны болган. Ында Тель-Авивтен кээп турар медээлер ёзугаар алырга, Израиль ол дугуржулгага баштайгы ат салыышкынын база кылган.

Каир парлалгазының дыңнадыглары-биле алырга, ол дугуржулга кол документиниң, аңаа шериг талазы-биле капсырылганы, Синайга эрте сагындырарының постуларынга америк тускай эртемниглерни ажыглаарының дугайында капсырылганы болгаш Абу-Рудайста нефть тывыштыг черни Египетке дедир эгидип бээриниң дугайында Израильдиң бижик дыңнадыын киирип турар.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Иерусалимден ЮПИ агентилелиниң медеглээни-биле алырга, Синай чартык ортулукта Египет девискээринден эң ылаңгыя Абу-Рудайста нефть тывыжындан Израиль шериглерин үндүрериниң Египеттиң дараазында немелде дүжүп бериишкиннеринге: Египет Суэц каналдан израиль барааннарны сөөртүп эрттирерин чөпшээрээр, Баб-эль-Мандебтиң өлүүн блокадалавас деп аазаар; Израиль-биле ажыл-херек кылып турар америк фирмаларының экономиктиг бойкодун соксадырынга чөпшээрешкен деп, Израиль бөлүктер демдеглеп турар. Израильчилер египетчилерниң күштү ажыглаарындан азы ону ажыглаарының кыжанылышкынындан, Израильге удур политиктиг демиселди чорударындан ойталаар кылдыр бүзүредип ап шыдапкан.

ВАШИНГТОН. (СЭТА). «Вашингтон пост» солуннуң бижээни болза: Г. Киссинджерниң миссиязының соонда, мурнукузундан хөй, чылда-ла 2,5—3 миллиард доллар, ооң иштинде 2 миллиард долларга шериг техниказын бээр деп чажыт дугуржуушкуннуң сөөлүнде израильчилер Синайга таарыштырылга дугайында ЕАР-биле дугуржулганы кылганнар.

Киссинджерниң аазап кааны Израильге дузаламчының хемчээлиниң дугайында айтырыг улуг ужур-дузалыг болу берген деп, солун демдеглээн. Шериг экспертер ол дузаламчы Чоокку Чөөн чүкке чепсегленишкинниң деңзигүүрүн араб күрүнелерниң девидей бээринге чедир үрептер боор деп айыылзынып турарлар. Ооң эң чоок түңнели арабтарның өске күчүннерден чепсек дилеп эгелээринге чедирери болгаш алызында барын дайынга чедирери болур.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ол дугуржулганы шүгүмчүлеп турар араб бөлүктер ук дугуржулга арабтарга боош турар ам-даа шиитпирлеттинмээн айтырыгларны таарыштырарынга бурунгаарлаашкынны шаптыктаар деп айыылзынып турар. Оларның аразында—Сирияның Голан бедиктерин, Иордан хемниң барыын эриин Израильдиң эжелеп алганының база палестинчилерниң бодунуң күрүнезин тургузуп алыр эргезиниң дугайында айтырыглар бар.

ТЫВА ЧОГААЛЧЫЛАР СЪЕЗДИГЕ УТКУШТУР

Бүгү совет улус улуг болуушкун — келир чылдың февральда болур СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур дээш бедик көдүрлүүшкүнүг, улам сорук кирген эрес-шудургу ажылдап турар. Оон-биле кады бистиң чогаалчыларывыс, композиторларывыс, чурукчуларывыс, артистеривис болгаш совет интеллигенциявыстың төлээлекчилери —чогаадыкчы күш-ажылдың кижилери ол төөгүлүг болуушкунче сорук кирген бар чоруурлар.

Тываның чогаалчылары боттарының ээлчег чок VI съездизинге чыглып келгеш, чечен чогаалдың амгы байдалын чугаалашкан. Ол айтырыг талазы-биле илеткел кылган, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү С. В. Козлова болгаш санал бергеннер бо үеге чедир чедип алган чедиишкиннерин — партияның XXV съездизинге уткуштур кандыг-кандыг эки белектерлиг бар чыдарын, оон болур хүнүнге чедир ам чүнү-чүнү кылырын, чедиишкиннерин болгаш четпестерни чугаалаан.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң соонда бо дөрт чыл дургузунда номчукчуларга чогаалчылар эвээш эвес чаа номнарны бараалгаткан. Бистиң республиканың чогаалчыларының элээн каш проза чогаалдарын, шүлүктерин болгаш шиилерин орус дылга очулдургаш, өске черлерге-даа парлап үндүргүлээн. Ол чорук Тываның чогаалчыларының Совет Эвилелиниң хөй националдыг номчукчуларынче оруун улам калбарткан.

Сөөлгү чылдарда улуг хемчээлдиг проза чогаалдарының дүжүткүр өзүлдезин, жанр талазы-биле калбарганын, поэзияда чаа-чаа авторларның тыптып кээп турарын критиктерниң эскерип демдеглээни черле чөптүг. Амгы үеде номчукчуларның сонуурган номчуп турары К. Кудажының «Уйгу чок Улуг-Хем» (I-II томнар), М. Кенин-Лопсанның «Херээженниң чоргааралы» деп романнарын, С. Сүрүн-оолдуң «Авазынга даңгырак», М. Пахомовтуң «Шаандагы крайның эртени» деп тоожуларын, аныяк авторлар Х. Ойдан-оолдуң «Кызыл хаяа», К. Чамыянның «Бистиң аалдың кижилери», М. Эргептиң «Оглаа-Доруг» болгаш өске-даа эштериниң тускай ном кылдыр үнгүлээн чогаалдарын мањаа чижек кылдыр адап болур.

Бистиң хоочун-даа, аныяк-даа чогаалчыларывыстың чогаалдары сөөлгү үеде орус дыл кырынга парлаттынып үнүп турары өөрүнчүг. О. Саган-оолдуң «Төрээн кижилер», Д. Бегзиниң «Өңнүктер дугайында тоожу», С. Сүрүн-оолдуң «Озалааш хем», М. Кенин-Лопсанның «Херээженниң чоргааралы» С. Сарыг-оолдуң «Аңгыр-оолдуң тоожузу», К. Кудажының «Уйгу чок Улуг-Хем» болгаш өске-даа авторларның чогаалдары орус дыл кырынга тус-тус номнар кылдыр үнгүлээш, орус номчукчуларның сонуургалын хайныктырган. Тус-тус авторларның шүлүктери биче-даа бол, орус дыл кырынга номнар кылдыр үнгүлээн.

Партияның XXV съездизинге уткуштур тыва чогаалчылар ам чүнү кылып турарыл деп айтырыгны номчукчуларның сонуурган турары чөптүг. Бо талазы-биле, ылангыя бистиң ады-сураа алгый берген чамдык чогаалчыларывыс шүлүк, рассказ, очерк дээн чергелиг биче жанрларны доктаамал бижип турарындан аңгыда, улуг хемчээлдиг чогаалдарны номчукчуларга чоокку үеде бараалгадыры-биле ажылдап турар. С. Сарыг-оол төөгүге холбашкан 60 маадырлар дугайында романны бижип турарын, С. Пюрбю база-ла төөгү темазынга улустарның найыралын, интернационализмни көргүскен «Дургуннар» деп шиини бижип доозуп турарын, М. Кенин-Лопсан «Тениң самы» деп романны барык доозупканын, К. Кудажы «Уйгу чок Улуг-Хем» деп романының III томун бижип турарын бо съездиниң бүдүүзүнде дыңнатканнар.

Чоннуң амыдыралы—чогаалчыларның кезээде узуп ап турары төнмес-соолбас алдын булаа-дыр. Ынчангаш чогаалчылар чон-биле кезээде сырый харылзаалыг боор ужурлуг. Номчукчуларның калбак массазы-биле чогаалчыларның харылзаазы янзы-бүрү оруктарлыг. Чаа көстүп келген кайы-бир чогаалга номчукчулар конференциязы. Аңаа чогаалчының бодун-даа чалап ап турар. Чогаалчылар-биле ужуражылга, литератураның болгаш уран чүүлдүң неделязы, азы декадазы. Мындыг янзылыг ужуражылгаларга бистиң чогаалчыларывыс киржип турган болгаш оон ажыктыг чүүлдерни алгылааның илеткелчи демдеглээн. Ылаңгыя Совет Тываның 30 чыл оюн таварыштыр Тыва чечен чогаалдың болгаш уран чүүлдүң Москвага болган хүннеринге бистиң чогаалчыларывыс идепкейлиг киришкен. Тыва чечен чогаалдың чамдык чогаалдарын РСФСР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинге сайгарып чугаалажып көргени кончуг ажыктыг болган.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Чечен чогаал критиказының дугайында» үндүрген доктаалынга холбаштыр, ол талазы-биле бисте байдал кандыг турары илеткелге хөй черни ээлээн. Бистиң критиктеривис база ол талазы-биле сонуурган чоруур авторларывыс чаа үнүп келген чогаалдарга сайгарылганы радио, солун, сеткүүл-даа дамчыштыр, эш-хуузунуң ужуражылгазынга-даа кылып-ла турар. Ынчалза-даа ол ыракта четпес. А чамдык авторларның талазындан эш-өөрнүң чөптүг саналдарын тооп көрбейн баар таварылгалар бар. «Мээң чогаалдарымны орус, тыва-даа дылда парлап турар—балдыр дыңзаан» деп хөөнге алыскаш, баш төөрээр, бот-тоглунар, моюн чоонаар чорукка четкеш, мораль талазы-биле салдына бээр кижилерниң чижээнге А. Даржааны илеткелчи айыткан. Бо чорук чүнү-даа мурнай Тываның Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң (даргазы О. Сувакпит) чогаадыкчы авторлар-биле сула ажылын херечилеп турар. Ындыг чоруктарны чогуур өйүнде соксадып, эдип болурунуң бүгү-ле аргалары бар. Оон ыңай чогаалчыларның аразында кандыг-бир чогаал дугайында, ылаңгыя ооң четпес талаларын ажыы-биле чидиг шүгүмчүлежиринден «коргар-сестир», азы «камгалажыр» чорук бары илеткелчиниң болгаш санал бергеннерниң чугаазының аян-хөөнүнден илереп турар. Ооң кадында бистиң критиктеривис чаа чогаал дугайында эш-хуузунуң чугаалажыышкынынга, солуннарга, «Улуг-Хем» альманахка-даа, радиога-даа үнүн кончуг ховар үндүрүп, делгереңгей, ханы анализ бербейн турары хомуданчыг.

Конференцияга чогаадыкчы аныяк салгалды деткип, өстүрер дугайында чугаа, санал-оналдар база болгулаан.

Илеткелге хамаарыштыр санал берген эштерден критик А. Калзаң биле чогаалчы Л. Чадамба олар бистиң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң ажылының суладазын, мында хостуг ажылдап турар эштер бар-даа болза, чогуур негелдезинге чедир ажылдавайн турарын шүгүмчүлээннер. Оон ыңай чогаалчылар С. Пюрбю очулга болгаш критика, Ю. Кюнзегеш ном үндүрүлгезиниң дугайын чижектерге даянып, тода саналды бергеннер.

Оларга улаштыр чогаалчы К. Кудажы, артист О. Сии-оол, «Тувинская правда» солуннуң ажылдакчызы А. Русский болгаш өскелер-даа ажыктыг санал-онал солушкан.

Конференцияның ажылынга партия Тыва обкомунуң секретары Д. Ооржак киришкеш, СЭКП-ниң XXV съездизинче чогаадыкчы интеллигенцияның кандыг-кандыг белектерлиг бар чыдарын, ам арткан хуусаада кандыг ажылдарны кылза чогуурун сүмелеп, ажыктыг саналды кылган.

Ук съездиден Тываның чогаалчылары ам удавас болур РСФСР-ниң чогаалчылар съездизинге О. Сувакпит биле Ю. Кюнзегешти делегаттар кылдыр соңгаан.

Бо өөредилге чылында Эстон ССР-де 200 муң ажыг өөреникчилер школаларда чаа өөредилге чылын эгелээн. Сентябрь 1-де сес чаа школа эжиктерин ажыткан, чеди муң ажыг уруглар ам ында өөренип кирипкен.

Эстонияның полиграфистери чаа өөредилге чылынга эки ужурашкан. Олар 70 ажыг аттыг аңгы-аңгы өөредилге номнарын эстон дылга парлаан. Чартык миллион хире орус дылда өөредилге номнарын республиканың школачылары алган.

ЧУРУКТА: бирги классчылар Светлана биле Андрей.

В. РУДЬКОНУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ВОЛЕЙБОЛИСТЕР ОЮННУ ЭГЕЛЕЙ БЕРГЕН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). ССРЭ-ниң волейболистериниң чыынды командазы Санта Барбарага (Калифорния штат) америк чыынды командазы эш-хуу ужуражыышкынга 3 : 0 (15 : 12, 15 : 4, 15:10) кылдыр уткаш, АКШ-ка оюннарын эгелей берген.

Моон соңгаар ам-даа чеди ындыг ужуражыышкын болур.

Эрткени эгиттинмес

(Төнчүзү. Эгези № 199, 200, 206, 207 «Шында»).

Электриилиг хөнекке чылыткан шай үр болур эвес. Улаванда-ла шиигайндыр дагжаан соонда, бузу бургуткайны берген. Ногаа аймаандан эгелээш, далгандан кылган янзы-бүрү чемнерин стол кырынга делгепкеш, Люда оолду чемненириинче чалаан.

— Шаанда сайыт кижи өөнге бир катап киргеш, шак мындыг чемниң дээжизин четтирген мен ийин—деп, Иргит баштактанган.

— Чем дээжизи боор харык кайда боор — деп, Люда харыылаан. — Тыва кижиниң кол-ла чеми дүлген эът чок-тур, үскен далган чок-тур, ааржы, курут база делгеттинмээн-дир.

— Ол бүгү чемнерни канчап билир силер?

— Чүгле тывалар ону чивес, бистер—буряттарның база кол чеми болгай. А шаанда калган ачам Тыва чуртунга чорааш, тыва өңнүүнүң аалынга киргеш, ону, мону чидим, чуртталгазы бистии-биле дөмей чон-дур — деп хөөреп олурар чүве.

Шак ындыг бедүүн чугаага чайгаар-ла алзып, Диманың демги сүрээдеп орган чорууда читкен. Хостуг апарган. Сактырга, бо бажыңга шаандан бээр кирип турган кижи дег апарган.

— Аваңар кай барганы ол?

— Садыг баар дээш үнген кижи. Шыыганчыларны билбес эвес силер, кожаларының өөнде эки, багын коптаржып олур ыйнаан.

Кезек када ыытташпааннар. Ам чаа изиг-изиг хөөрежип орган ийи кижи чугаалажыр сөс тыппайн баарга, эпчогун канчаар. Иргит ам база черже кире бер чазып орган.

Люда сагынгыр кыс бооп тур:

— Асыывысты теве телкен эвес, анаа олурарывыска кайын боор, ада-иеңер, аал-оранынар дугайында хөөреп көрүңерем — дээн.

Диманың чугаазы саамчаан инек эмииниң сүдү дег саагайны-ла берген.

— Ачам тудугжу кижи, совхозта ажылдап турар. Мен билип кээримде-ле, балдыдан өске чүве тудуп көрбээн. Ол чепсээ-биле кончуг чараш бажыңнар тудуп турар хирезинде, демир-үжүк туткаш, бижик бижий бергенде, девидээрин канчаар. Үндүрүк-киирик. Совхоз директорунга оргүүдел бижий бээр болза, меңээ хинчек. Үргүлчү мени кый дээр. Бо домак шын бижиттинген-дир бе, дөө сөсте частырыг чок тур бе? дээш-ле баар. Авам даараныкчы. Идик-хеп быжар-даараар комбинатка ажылдап чораан. Ам харын өөнде олурар. Чаш дуңмаларым бар, ажылдаарынга четтикпес-тир. База-ла үжүк-бижикке хирелиг, ачамдан шоолуг дээредевес.

— Шупту бодуңар каш кижи силер?

—Авам, ачам оларны санаарга шупту сес кижи бис. Мен ийи дугаары мен. Улуг акым чолаачылап турар. Бурган башкы бисти үш оол, үш кыс кылдыр чаяаган. Улуглары оолдар, бичелери кыстар мындыг чүве ийин бо.

— Аас-кежиктиг-дир силер.

— Чүге?

— Хөй алышкы, дуңмалышкы. Мен иеден төрээ-ле чаңгыс кижи-дир мен.

Люданың арны муңгаргай апарган. Дима ону часкарарының эвин тыппайн кезек болган. Оон чугаалап үнген:

— Аңырбас, Люда. Кижиниң эш-өөрү, дөргүл-төрели төнген эвес. «Чону чоорган, хөйү — хөйлең» деп тыва улустуң үлегер чугаазы бар.

Люданың арны ам база катап частып келген.

— Шынын-на тып сөглээн-дир але.

Ийи кижиниң чүрээ. Дима биле Люда аразында ол-бо, аар-саар чүүлдер дугайында хөөрежип олурза-даа, оларның чүректериниң согуушкуну деңге-деңге чаржып турган эвес ирги? Ийи чүректе өөскүп үнүп орар ынакшылдың одунуң чалбыраажын доораздан көрүп болур бе? Чүректи ыттавас деп болур бе? Болбас. Кижилерниң чугаазының уу өске-даа турза, ийи чүрек аразында чугаалажыптар. Бот-боттарының күзелдерин илеретчиптер.

— Хоорайже кирзивиссе чүл — деп, Дима саналдаан.

— Ынчаар-дыр харын. «Гигантыга» кинодан-даа көргейле бис.

Ийи чүректиң күзелдери ол болган ышкажыл. Артык-тудуу сөс чокка билдингир болган-дыр. Ийи чалыының чүректери бот-боттарынче сорунза дег тыртыжа бергени олдур. Ону чарар күш кайын турарыл аан!

Олар ол хүн кала четпээннер дээрил! Садка-даа кирип, ааткыыштарга-даа чайганганнар, стадионга бут-бөмбүүнүң маргылдаазын-даа сонуургааннар. Хем кыдыынга селгүүстеп баскылааннар-даа.

Олар ол хүн чүнү чугаалашпааннар дээр! Станцияда ажыл-херектериниден эгелээш, чалыы назынында сонуургаар чүүлдерин бот-боттарынга илереткеннер, бичии чоргулааш кандыг күзелдиг чораанын ийи бодунга дамчытканнар.

Адактың сөөлүнде «Гигант» деп кинотеатрга «Ынакшылдың сезону» деп уран-чечен кино көргеннер.

Кинотеатрдан үнүп келгенде, даштын караңгылай берген болган. Шак орайтаан-даа болза, Диманың кезээнче чанары арай элек. Люданы бажыңынга чедир үдеп каарынга үе четчир.

Дима уругнуң холундан амна чедип алган. Аңаа Люда удурланмаан-даа.

Кезек када ыытташпайн чорааннар. Кезек када бодалдарга чагыртыкан базып органнар. Оларның-биле кожа чораан ийи аныяк кижилерниң холунда туткан приемниңинден тааланчыг аялга куттулбушаан:

«Чүгле сеңээ ынак мен,
Чүрээмни сээ берген мен».

— Ол ырыны кончуг-ла ырлаксаар мен — деп, Люда чугаалаан.

— Ол ырыны кончуг-ла дыңнаксаар мен— деп, Дима улашкан.

— Ылаңгыя шак бо кежээ.

— Ылаңгыя шак бо кежээ.

Ыраажының үнү ам-даа тода дыңналган:

«Чечектелген келир өйже
Чергелештир базаал,
сарыым».

— Базаал, сарыым — деп, Дима чугаалаан.

— Базаал, сарыым — деп, Люда улашкан.

Олар үр-даа болбаанда Люданың бажыңының чанынга чоокшулап келгеннер. Кежээниң экизин чүү дээр? Дээрде сылдыстарының өткүлүн канчаар! Шуптузун санап-даа болгу дег. Чырык-чырык, тода-тода.

Олар ыыт чок кезек турганнар. Холдарындан ам туттунчуп алганнар. Кым-даа ыттаваан. Сөстүң херээ чок. Чугааның херээ чок. Шак мындыг магалыг үеде шак мынчаар туттунчуп алгаш, турарга, ол дег эргим чүве чок.

— Чоруур шагың чеде бербээн чүве бе?— деп, Люда аяар чугаалаан.

— Ийе, чоокшулай берип-тир.

Оолдуң хөрээнге уруг бажын салып алган. Шимчеш дивээннер. Дмитрийниң бүткүр бодун дургаар чылыг чалгыг шыва алы берген. Люданың бажын куспактап алгаш, иштинде эргелеткен. Ийи кижиниң ээг ынакшылын чүге деңнээр боор!

Д. ЧЫДЫМ.

Тоолчургу чугаа

САВААР-КӨК

Үжен чылдарда Хемчик самыыны бастырган соонда, араттың революстуг шерииниң аъттыг кезээ Хандагайтыдан Чадаанаже элээн далаштыг ажыр апарган. Тиилелгелиг шеригниң чыскаалының бажынга дайынчы кызыл тук чоруур болгай. Ол шөт-биле сыптап каан ийи каът кызыл хилиң туктуң аары дээрге, барба тараа-биле дөмей-ле.

Аңаа чортарга муң-не чүгээр кижи болганы-ла элээн тудуп чоруп болур, а чыскаал арай дүргедеп, аъттарны челдирип бээрге суг, улуг туктуң тевиинге шыдажыр эрлер ховар-ла турган. Тук аът челижиниң эзининге тоолда Хаан-Херети куштуң чалгыны дег агаарга аажок херли бээр орта, ону аът кырынга дорт тудары кончуг берге! Багай кижилер туктуң аайы-биле эстей бээр.

Ынчап кээрде, улуг тукту чаваа чарыжы хире черге тудар кижи бүдүн отрядка тывылбайн турган. Чыскаал ынчаар-ла чер ап чадап чорда, Шырбаңның чаңгыс чер чурттуг өөрү ону командирге сүмелеп-тир эвеспе.

Шырбаңны командир бодунче кыйгырып алгаш, тук тудукчузу болурун оон дилээн, а Шырбаң командирниң дилээн күзели-биле хүлээп алгаш, «аъдым багай, меңээ чүгле шыырак аъттан берип көрүңер» деп дилеп каан. Командир чүзү боор, отрядта чок дээн аътты Шырбаңга шилип берген.

Дөмүртен байның чүгүрүк хүрең аъдын күжүр Шырбаң мунупкаш, туктуң чоон сывын ажырты талакы ээзеңгизинге үстүргеш, чүнү-даа тутпаан чүве дег челдирип ыңай болган.

Мөге Шырбаң улуг кызыл тукту Таңды-Уулаңы ажыр, Хөндергейни куду хөлбеңнедир чалап бадырып орда, командир Көдүрер-Дашка бичии доктаап дыштанырын дужааган. Шырбаң Хүрең-Дайын дытка баглааш, кызыл тугун өөрүнге тутсуп кааш, шыырак дээн эрлерниң хүн караа кылайбайн турганы Көдүрер-Дашта-ла келген.

Шырбаң барып тудуп ааргa, шимчевес Көдүрер-Даштың дыңнангыры кедергей, мөгениң аайы-биле өрү-куду ужуккулаан: Шырбаң куспак четпес улуг дашты чиик-чаагы кончуг кылдыр хоора көдүрүп үндүргеш, бир-бир эгиннеринче олуй-солуй салгылаан. Дашты кезек кажыктап ойнагылааш, оң холунга колдуктай каапкаш:

—Аъттаныптайн бе!—деп, ол алгырган.

Командир сести хона бергеш:

— Хоржок-хоржок, мөге! Аът оргазы сына бээр!—деп хоруп каан.

Отряд Көдүрер-Даштан аъттангаш, Чадаана чедир аът аксы тыртпааннар. Мөгениң тутканы дээрде киискээн улуг кызыл тук агаарга чалбыштадыр кыппышаан, Чадаанаже хөлбеңейнип кире берген дээр чүве. Сөөлүнде ол Көдүрер-Дашты деңзилээрге, чүс дөртен беш килограмм болган-дыр ийин.

Мен бодум ужуражып көрүп турумда мөге Шырбаң алдан ажа берген турган. Чадаананың Белдир-Шыгынга чүс чээрби сес мөгени салган турда, аңаа мөге Шырбаң аянныг-ла дээвип турган ийин: дээр хиндиинде салдаан кара ээзир-ле! Удурланыкчызының эгин содактан алгаш, эки аът ышкаш бажын сававышаан, долгандыр челип чоруй, тырыкылап-ла эгелээр кижи болган. Мынчага кандыг мөге-биле хүрешпээн Шырбаң дээр боор! Ол шагда мөгелерниң үскүлежип хүрежири-ле хөй турган чүве боор оң. Шырбаңның кулактары дырыжа берген бүрүлер дег бүрүшкек-бүрүшкек апаргылаан чораан. Хүрежирде черле бажын үргүлчү савап турар кижи болган.

Күжүр Шырбаң ол хүн эрестиг-ле шүүлген. Ооң үечергези кадайлар халаг ээрик мынча дижип олурганнар эвейникпе:

— Бо-ла, мынча хөй аныяк өскенде Шырбаңга күш чедер кижи чок чүве бе! Ашак кижи эртип ээгизи шагбаңнаан, чүге шүглүп турары ол моон! Ооң орнунга бистиң сартывыс дилеп ижип чораан болза бо!

Аныяанда алы Шырбаң-на чүве. Ооң соонда хөлчок семирий бээрге, Көк-Шырбаң дижи бержик. Ынчап чоруй Мөге-Шырбаң диштилер, а ам Саваар-Көк деп аттыг апарган де! Чаңгыс назыда чеже ат эдилээп-дир че?!

Ынчалза-даа ол кадайлар шугулдап эвес, а бистиң үечергевис ам-даа шүглүп турар болганда, бис ам-даа аныяктыр бис дээн хөөн-биле аажок өөрүп, каттыржып, мөгени хей-аът кирип, ынча дижип органнар.

М. ЭРГЕП.

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 4-ТЕ

9.00—Дамчыдылгалар программазы.
9.05—Документалдыг фильмнер программазы.
9.35—«Дээр хаязынче өрүк». Эстон ССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры «Вильянди» совхозтуң машина-биле саалданың мастери Л. А. Пейпс дугайында очерк.
10.05—«Социалистиг реализм дугайында».
11.05—«Шыдыраа школазы». Разрядчылар клазы. Делегей гроссмейстери Ю. Авербах дамчыдылганы чорудар.
11.35—«Чурук бүрүзүнде — хүн». Өңнүг.
11.50—Медээлер.
12.00—«Хөм мяч» клубтуң шаңналы дээш.

КЫЗЫЛДАН

12.30—«Дилээшкинниң чылдары». Фильм-шии. 1-ги, 2-ги сериялары.
14.55—Уругларга фильм.

МОСКВАДАН

15.40—«Спортлото» тиражы. Өңнүг.
15.50—Уран гимнастикага «Алдын дээрбек» деп делегей маргылдаазы. Өңнүг.
16.40—Документальдыг фильм.
16.50—Эфирде—«Чалыы назын». «Кажан, каяа, чүү?». Викторина.
17.30—«Үе». Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

18.00—Телемедээлер.
18.15—«Ниитилел амыдыралының экраны». Дамчыдылга.
18.45—Телемедээлер.
18.55—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

19.00—«Кижи болгаш хоойлу».
19.30—Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Авария». 1-ги серия.
20.50—«Вьетнамның меридианы». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү.
21.30—«Спортлото». тиражы. Өңнүг.
21.40—Эфирде—«Чалыы назын». «Кажан, каяа, чүү?». Викторина.
22.20—22.30—Чапсар.
22.30—Д. Шостакович. Алдыгы симфония. Ленинград филармониязының симфония оркестри күүседир. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Ю. Темирканов дирижерлаар.
23.00—23.30—«Үе» Информастыг программа.

БАМ—бүгү улустуң тудуу

Эртемденнер кадыкшыл дээш

Иркутск область. Байкал-Амур магистралының кол пунктуларының бирээзи Магистральный суурда Москваның Е. И. Марциновский аттыг паразитология болгаш тропиктиг медицина институдунуң экспедициязы ажылдап турар. Эмчилер, химиктер, микробиологтар, энтомологтар ымыраалар болгаш хүлчүктер-биле демисежип болурунуң эптиг аргаларын ажылдап кылып турар.

Эртемденнер муң-муң километрни эртип, хоралыг насекомнарның үрежип турар черлерин тып, оларның сан-түңүн тодарадыр болгаш олардан камгаланырының чаа аргаларын шензээр.

ЧУРУКТА: улуг эртем ажылдакчызы А. М. Тулупова (оң талазында) биле экспедицияның лаборантызы И. А. Попова.

З. БРЮХАНЕНКОНУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге чаъс чаар. Соңгу-барыын чүк угланыышкынныг хат секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы даглarга 10—15, өскелеринге 17—22 градус чылыг болур.

Кызылга бүргеп, аязыр, эртен чаъс чаар. Хат секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 17—19 градус чылыыр.

Бөгүн «Тувинская правдада»

● «Кедээниң ажыл-ишчилериниң улуг сорулгалары». СЭКП Тыва обкомунуң ийиги секретары В. Н. Филипповтуң чүүлү.

● «Иелер-даа, ажыл-ишчилер-даа». СЭКП Тес-Хем райкомунуң секретары С. Кууларның чүүлү.

● «Улуг чидириглер». Абазаның сөөртүлге-техниктиг баазазынга чолаачыларның аңаа туруп турарын хынаан «Тувинская правданың» рейдизи.

● «Тускай эртемниглер чүнү кылганнарыл?» Кедээ ажыл-агыйының Таңды эргелелинден В. Кармановтуң ийи дугаар чагаазы.

● Чурт иштинден, даштыкыдан болгаш спорт информациялары.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 4-ТЕ

«Найырал»: «Даш дээр алаанда» 9.50, 11.40, 13.30, 15.20, 17.10, 19.00 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Вероника» 9.20, 11.10, 15.50, «Бобби» (1-ги, 2-ги сериялары) 13.00, 17.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Иван биле Марья» 15.00, 18.40, «Хөглүг жабокричилер» 16.50, 20.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «306 дугаар херек» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ· Индекс 667000
Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуу 24-63, редакторнуу оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 31-75, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 23-54, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, корректорларның 27-41, бухгалтерияның 50-22, солун келбейн баргаша 32-75 телефонче долгаар.
ТИРАЖЫ 15877. ЧАГЫГ № 224.
СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01220.